

Petrus Hoppener

Perogymnasma Sabbatoskeptikon ... Aspirante Et Patrocinante Sa[b]bathi Instituto Ter-Maximo

Rostochii: Pedanus, 1613

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn737662697>

Druck Freier Zugang

P. Köpfer.

R. U. theol. 1613.

ΣΥΝΘΕΣ.

ΠΕΡΟΥΓΥΜΝΑΣΜΑ ΣΑΒΒΑ

ΤΟΣΚΕΠΤΙΚΟΝ *Peregymanasma
rem-sabbati explicans, sabbatetikon*

ASPIRANTE ET PATROCI-
NANTE SABBATHI INSTI-
TUTORE PER-MAXIMO,

M. PETRO Höppeneri, ROSTOCH. POETA CÆSA-
rio, Laureato, Philotheologo, Indiq; qui est in patria, Se-
natorij Collega ordinario, & ad D. Petri Cantore
ex doctiorum meletematis comporiatum,

CONSENTIBUS ET APPROBANTI-
BUS REVERENDÆ FACULTATIS
THEOLOGICÆ IN ILLUSTRIBUS

ROSTOCHIENSIS ET GRT-
PHISWALDENSI ACADEMIIS

ANTISTITIBUS
publicis iuris factum.

Anno

ROSTO-

Typis Jo-
Pedd-

Academia
exscri-

1613.

.CH II,

-achimi
-ni,

Typographi
ptum.

SPECTATISSIMO, PRUDENTISSIMO, PIETATE,
Probitate, rerumq; usu praestantissimo reipublica BAR-
DENSIS, quae in Pomerania est citeriori, Senatui,

Henrico Wichman/
Christiano Crusen/
Georgio Stagen/

} Consulibus.

Dnn.

Petro Cigawm/
Ioachimo Kangen/
Nicolao Nodtbrecht/
Simoni Langken/
Ioachimo Kungen/
Christophoro Dgfel/
Nicolao Wegfen/

} Senatoribus.

* * *

Matthiae Wichman/

} à Secretis.

Dnn. affinibus, amicis & fautoribus meis itudiosè
colendis εὐχέων autor.

QUI BARDIUM Viri DICES moderamine
rem - publicam disponitū,

ῥύπνασπα praesens offero vobis, desine

Vos candidè capessite

orthodoxis agnitam collegijs,

atq; approbatam calculo

sinceriore. Sic supernus arbiter

vestram diu rem - publicam

salvam regatq; protegatq;, & vivido

cultu virentem voboret.

Salvete cuncti. Vos decusq; nominis

WICHMANNIANI nobile

salvete multum, biga fratrum splendida,

meliore digna carmine.

Raptim ex ἀσκητηεῶν nostro,

prid. D. Michaelis archangeli.

Anno τῆς 13 λόγος ἐνοσηκώσεως 1613.

1. Defini-
tū, ubi da-
tur } 1. ἐτυμολογία. p. 1. & seq.
2. ὁμωνυμία. p. 3. & seqq.
3. σιμωνυμία. p. 6.

1. res. ubi
Sabbathi
Causa' } 1. Efficiens. p. 9°
2. Materialis. ibid.
(α)
3. Formalis. p. 14.
4. Finalis. ibid. *

Externa, } Politica, p. 1. Dei, p. 18.
ibid. cap. 15. ubi ex- } 2. Ecclesia, } 1. Salus. ib.
vel } ceptio qua- } ibid. } & p. seq.
druplex vel } 3. Proximi, } 2. Necessi-
respectu } ibid. ubi } tas. p. 19.
Ecclesiasti- } spectatur } & seqq.
ca. 38. } 4. Superio- } (β)
rum, p. 34.

*
qua vel
Interna, p. } peritura, i-
39. quæ est } bid. & p.
vitæ vel } seq. &c.
mansura,
p. 41. &c.
(γ)

2. Defini-
tionem,
pp. 1. 6.
ubi expli-
catur Sab-
bathi

2. Circum-
stantia.
(δ)

3. Antihē-
sis. p. 65.

(α) hic probatur *Ante promulgatam legem in mon-
te Sinai observatum fuisse Sabbatum.* p. 10. & seqq.

(β) hic

SABBATHI

(β) hic affirmatur *Piscium in necessitatibus casu temporis festi noctibus capturam pie institui posse.* p. 27. & seqq.

(γ) Com-
mode hic
interjici-
tur iter
Sabbathi,
in cuius
ἐξήγησι
considera-
tur

1. Statuti
ortus. p.
43.
2. itineris
mensura.
p. 44.

(δ) hic
probatur
diem Sab-
bathi in
N. T. re-
ctè esse

1. Translatum, refel-
litur, argumenta τῶν
ἀντιλεγοντων cū spe-
cialia, tūm generalia,
p. 45. & seqq.
2. in diem Domini-
cam, translatum,
p. 59.

1. memo-
riam
&
idq;
propter

1. resurrectionis Chrī-
sti. p. 60.
2. educationis vincito-
rum è lacu. p. 61.
3. missionis Spiritus
Sancti. p. 62
2. symbolum distinctionis ecclesie
N. T.

1. à V. T. &
Judaorum. p.
62.

2. ab Ethni-
corum &
Turcarū. p.

Σ Υ Ν Θ Ε Ω .

Sabbathum est dies à Deo populo suo institutus, ut à negotijs secularibus operibusq; servilibus feriantes memoriam conditi mundi frequentarent, inq; exercitijs divini cultus legitimè occuparent, idq; ad gloriam DEI, & ad bonum Ecclesiae. *Sive brevius:* Sabbathum est quies, quâ DEO adhaeremus, relictis negotijs secularibus.

E K Θ Ε Σ Ι Σ .

Abbathi vox (*ultimam syllabam Sabbathi* SABBA-
quandoq; aspiramus, idq; imitatione Ebrao- THI
rum: quandoq; non; idq; Gracorum) originali- I.
ter Ebraea est: *Sebath* enim apud Ebraeos di- ΕΤΥΜΟ-
citur quies, Aret. in probl. loc. 55. p. 169. λογία.
licet communis sit ea pariter & Gracis & Lati-

nis, quorum tamen illis *ἐκλυσις* ἡσυχίας ἀνάπαυσις, his *ῥωμαίων* ἡσυχία, quies aut dies quietis dici posset. vide eund. Gentiles, notante eod. testeq; experientia diem Saturni vocant, eundemq; quieti sacrarunt, quod putarent civilibus actionibus bellicisq; negotijs ineptum esse, contemplationibus verò idoneum. Ideoq; hoc die implorandum patrociniū contra discrimina καὶ ἀποχρήματα. Unde & Graci Theologium Iudaeis σαββα-
A ῥικον

Ἦεν per ἀναπαύειν, h.e. à laboribus feriari explicant. & epist. ad Heb. c. 4. σαββατισμὸν toties per κατάπαυσιν exponit. Græcorum aliqui, inter quos est Plutarchus, Σάββατον à σαβάζειν deducunt, quæ notatio insulsa, imò injuriosa, & Christiano indigna. Ethnico vero dignissima est. τὸ Σαβάζειν n. deslexum à Σαβοῖ (quæ erat vox Bacchantium, subiungebatur γὰρ τῷ Ἑοῖ qua vox ibidem à Bacchantibus Baccho acclamabatur, q. εὖ οἱ, benè sit illi, ἑοῖ Βάκχε Dionys. Alex. ut patet ex his Demost. ἡ βοῶν ἑοῖ σαβοῖ. Horat. lib. 1. carm. od. 19.

Eua recenti mens trepidat metu &c.)

significat Bacchari, σαβοῖ Bacchantium in morem clamitare. vide Helych. unde Germanorum illud Sauffen / ut annotat Becmann. de origin. lat. ling. Licet prætextu hoc hanc suam notationem pallient, quod Iudæi lautius Sabbatho vivere, & hilaritatem etiam lege præceptam præ se soliti sunt ferre. Aret. in probl. p. 169. verba autem Plutarchi hæc sunt οἶμα ἢ ἢ τὴν τῶν σαββάτων ἐορτὴν μὴ παντίπασι ἀπροσδιόνυσον εἶναι. Σάββας γὰρ ἢ νῦν παῖδοὺς τοὺς Βάκχους καλοῦσι. & τοιοῦτοι ἢ τῷ λόγῳ μαρτυροῦσιν, ὅτι Σάββατον ἡμῶσι, μάλιτα μὴ πίνειν ἢ οὐκ ἔδει παρακαλῶντες ἀλλήλους. Verum, ut rectè Aret. ait, Sabbatho Iudeorum nil commune fuit cum Sabbis Bacchi sacerdotibus & manadibus, imò usq; ad eò exosum fuit gentibus nomen Sabbathi, ut Græcis & Romanis Sabbathum celebrare capitale esset, ut repetit Calvin. in c. 16. act. ad v. 13. Non ergò Σάββατον à σαβάζειν defluxit: sed contra σαβάζειν à σαββάτω descendisse videri potest. rationem vide apud Aret. p. 170.

Germanis dicitur der Sontag idiotismo ethnico, sicut Montag. Mathes. in Catechif. homil. 1. super tert. præcept. Christiani autem etymologiam allusivam hic statuunt, piam tamen, q. dicta sit dies Sontag / q. der Sone tag / quod innocens Christus resurgens eâ die patri reconciliarit peccatores. alijs

alijs, inter quos est D. Mirus in ἐξήγησι textus Evangel.
Dominic. 17 post Trinit. p. 411. sic dicitur q. des Sohnes
Tag, aliàs & dicitur der Ruhetag / Feiertag / Heyligtag/
D. Luth. tom. I. Jenens. edit. prim. german. p. 274. &
tom. 4. p. 545. à vocibus, ut patet, Ruhen/ Feiren/ Heyligen.

Etsi autem Sabbathum quietem & hominum & ani-
malium, item terra, ut Levit. 25. & alios festos dies, quibus sa-
era peragebantur, ut ibid. c. 23. significet, Wigand. in ca-
techist. explicat. libr. 2. p. 430. Matth. Flac. Jlyr. in
clav. S.S. part. 1. sub voce Sabbath. qui sequebantur sabbathum,
vide Wigand. ibid. p. 435. Bullinger. in præfat.
serm. ecclesiast. fest. dier. item in plurium dierum festo, peculia-
riter primam & ultimam diem illius totius festi: unde est, quod
Luc. c. 6. v. 1. σαββάτου δευτεροπρωτου h. e. Sabbathi secundo-
primi fit mentio: quomodo vocarunt octavum diem magna ali-
cujus festivitatis. Nam cum quadam festa Iudeorum ita per
integrum octiduum durarent, ut primus & octavus essent cele-
berrimi, intermedij verò parùm à profestis differrent, factum
est, ut octavus dies, qui ideò valde sacer habebatur, quod eo tota
ecclesia conveniret & festum ageret, atq; deinde dimitteretur,
dictus sit Sabbathum secundo-primum, h. e. quod ordine quidem
secundum, ad præcedentes verò dies (q. profestos) collatum
ratione solennitatis, primum & præcipuum esset. vide Osiand.
in locū cit. Flac. in clav. SS. I. d. Brentius autem in l. Lucæ
cit. intelligit nomine σαββάτου δευτεροπρωτου diem Penteco-
stes. vide locum. etsi item Sabbathum collectivè Postill. Melan-
chth. à Pezel. collect. part. 3. p. 587. significet totam septima-
nam, eadem part. post. p. 195. & seq. vide & Flac. in clav.
l. cit. qua interclusa est duobus sabbathis, Bulling. l. d. idē
per κατέχερον, Centur. 1. Magd. libr. 1. c. 6. p. 244. ἡ οὐκ
δοξαῖς, Flac. d. l. (Germ. hanc appellant septimanā Wochen/
vel à Wachen/ quia septimus dies vigiliam suam habuit, da

ist man kommen *ad nocturnas preces*. Man hat Metten gehalten / *vel à vicibus*, das die sieben Tage sein umbgewickelt / *id est. quia septem dies sunt exacti, & iterum alij septem incipiunt.* postill. Melanchth. *ibid.* ut Luc. 18. v. 12. *ἡσθὺς δὲ τοῦ σαββάτου*, item, omnes dies sabbathi collectivè sumpti, h. e. hebdomada, ut Matth. 28. v. 1. ubi *πλὴ σαββάτων* primum diem post Sabbathum propriè dictum, h. e. primam septimanæ diem significat. confer & I. Corinth. 16. v. 2. Act. 20. v. 7. imò & ad hanc *νατὶ τῶν* deflectatur significationem, ut universum ministerium denotet, quo sensu sabbathi observatio universam publici ministerij conservationem, cultum Dei religionemq; complectitur, quia in Sabbatho tot mysteria continentur, Bulling. in præfat. serm. eccl. & c. idemq; præcipuum cultus divini symbolum erat, Calv. in c. 56. Et ad vv. 2. 6. utpote in cujus observatione præcipuè consistebat religio, idem in comment. in Exod. in exposit. præcept. 4. ad v. 8. quod eleganter Iosias Simler. in c. 20. Exod. p. 92. explicat, qui sic: Sabbathi neglectio erat neglectio & contemptus cultus Dei, qui Sabbatho peragebatur, & sacri ministerij, cui sabbathum sanctificatum erat, & spei & quietis sanctæ, quam adumbrabat: unde cū quaritur Dominus religionem profanatam, Sabbathum violatum dicit. Bulling. l. d. Calvin. in institut. lib. 2. c. 8. §. 29. q. omisso hoc obsequio nihil amplius restaret, in quo DEUS posset honorari, hic l. d. quò & facit Zuingl. in comment. c. 56. Et ad verba: *Qui custodit &c.* Nos tamen imprimis de Sabbatho septimi diei hic agimus.

Sed age, ut in solidum oparupica explicetur, has & species Sabbathi adscribamus.

Sabba-

Externū,
quod &
Ceremoniale
dicitur, in-
stitutūq;
est à Deo
vel

Immediatē
idq; in V.T.
ut Sabba-
thum

Diei

Septimani.
ut dies septimus, de quo Gen. 2. v. 3. Exod.
20. v. 8. Deut. 5. v. 12. & passim.

Primani,
sive
Calendarum,
ut Neomeniæ, sive festum Calendarum, de
quo Num. 28. v. 11.

Anniversa-
rium, h. e.
singulis an-
nis semel ce-
lebratum,
idq; vel

Anni, idq; vel

Magnum, ut

Parvum, ut

Pascha, de quo Exod.
12. v. 1. &c.

Pentecostes, sive heb-
domadarum, de quo Ex-
od. 23. v. 16. Levit. 23.
v. 15. Deut. 16. v. 16.
Tabernaculi, sive Sceno-
pegiorum, de quo Levit.
23. v. 34. Deut. 16. v. 16.

Tubarum, de quo Levit.
23. v. 24.

Expiationis, de quo ibid.
v. 27.

Mediatē, h.
e. per eccle-
siam, idq; in
N. T. ut di-
es Domini-
cus.

Non anni-
versarium
h. e. post
plures an-
nos recur-
rens, ut

Sabbatum terræ, Levit.
25. v. 1. &c.

Annus jubileus, ibid.
v. 8. &c.

Internum, quod & Morale & Spirituale.

Az

& hæte-

6 & hæcenus de Sabbati speciebus divinitus instituti: Humanæ Sabbathi species dua sunt, Purim, de quo Esth. 9. v. 17. Encania, I. Machab. 4. v. 59.

III. Συωνυμίας Sabbathi quod attinet, dicitur aliàs Sabbathum Domini, Exod. 20. v. 10. confer c. 31. v. 13. ibid. Levit. 19. v. 3. Ezech. 20. vv. 12. 13. & c. dies Sabbathi. Exod. c. cit. v. 8. Deut. 5. v. 17. Jerem. 17. v. 27. vide & Exod. 31. v. 15. ubi requies sancta Domino, & Deut. 5. v. 14. ubi requies Domini Dei nostri Sabbathum κατὰ τὸ πῶν dicitur. dicitur & non incommode Sabbathum requietionis, ex Levit. 16. v. 31. quamvis ibi de festo Expiationis in specie loquatur Dominus. vide & συνωνυμίας germ. qua supra, ubi de vocis Contag etymologia egimus, recitavimus.

Græcis definitur Σάββατον κατὰ πᾶν τῆς ψυχῆς λογικῆς καὶ ἢν πέφυκε μὴ ὑπερβαίνειν τὴν φύσιν ὄρου. Quæ definitio finem allegoricum Sabbathi respicit, ut & hæc Iudaorum, quæ Sabbathum secretum Dei viventis, sive otium à peccato, à quo Deus semper feriat, definiunt.

Latinorum aliquibus, inter quos est Anselm. in epist. ad Colofs. c. 2. & August. requies, quam anima sanctorum habent à vitijs in presenti vita, & quam habitura sunt corporibus exuta in futura, definitur. Sed definitiones hæc & similes spirituales, non literalem sensum portendant, sive, quod idem, ἀλλοιογίαν sapiunt, non tam rem ipsam per se, quam ex fine & relatione ejus rei, cujus sacramentum Sabbathum fuit, considerantes. Danæus in eth. Christ. p. 149. b.

Quia autem septimo die à creationis exordio Dominus quievit, in rei memoriam dies eadem sabbatum dicitur. & c. Arct. p. 169.

Cur autem septimus dies Sabbatho seu quieti sacra consecratus sit, rationem ex Astrologia petitam Philo affert: Nos eam, quam textus suggerit, probamus, nempe, quod creationis mundi causa

causa hoc factum sit, quod omnis rerum universitas septimo die
jam perfecta & absoluta fuit, homoq; intelligere deberet, se ad
Deum colendum creatum esse. &c. vide Zanch. vol. cit. p. 856.
unde & Sabbathum Dei, non Israëlís nuncupat Sabbathum
SS. Deus ipse per Prophetas & Apostolos Sabbathum suum, Sab-
batha sua appellat. vide eund. p. 857. Aliàs & ex numerorum
mysterijs quadam afferuntur, qua, ut probabilia, suo loco relin-
quimus: puta Senarium, qui est numerus perfectus, & ex omni-
bus suis partibus conficitur, ut nihil desit, nihil redundet, perfe-
ctionem operum Dei indicare; Septenarium verò, qui est impar
maximus in compositis, quietis numerum Sabbatho congruere.
Simler. in c. 20. Exod. p. 92. ἐξήκοντ' ἔστιν ἡ ἡμέρα. Senarius pri-
mus numerus perfectus est, nil, quod redundet, nil, quod super-
fluat, habens. Ecce enim unum, qua sexta pars: ecce duo, qua
tertia: ecce tria, qua dimidia; hac juncta senarium efficiunt.
idem. vide & de eo Bed. tom. I. p. III. tom. 2. p. 65. & seq.
ubi gloss. Bridefert. Ramesiens. tom. 4. pp. 20. 294. 431.
563. 1047. 1107. 1218. tom. 8. pp. 13. 53. Septenarius neq; ex
quoquam nascitur, nec ipse quenuquam infra denariū duplicatus
generat: unde à veteribus Virgo appellatus, & in sacris literis
sacer quieti factus est, &c. vide Martin. Borrh. in c. 2. Gen.
p. 36. & seq. Sex etiam mundi aetates, & sex millenarij ex o-
raculo quodam Elia constituuntur, post quos aeternum sabbathum,
Simler. l. d. Borrh. p. 37. c. Mysterium septenarij incul-
cat Calvin. in institut. lib. 2. c. 8. §. 30. & passim agnoscit
idem P. martyr. in c. 2. Gen. & L. C. clas. 2. loc. 5. n. 37.
loc. 7. n. 1. Borrh. pp. cit. Damasc. περὶ ὁμοιοῦς. lib. 4. c. 24
ἐπὶ τῷ οἰκτρῷ, ἐπὶ ὃ ἐστὶν ἀριθμὸς πάντων τῶν παρόντων χρόνων δηλοῖ.
&c. vid. & Andr. Archiepisc. Cæsar. comment. in Apocal.
pp. 4. 6. 34. 65. 103. vide & Bed. tom. 4. pp. 243. 606. 829.
tom. 5. pp. 171. 849. tom. 7. p. 325. tom. 8. p. 624. & pas-
sim. & Augustin. epist. 119. ad Jan. & in quaest. in Deut.
quaest.

quæst. 40. & lib. 41. de civitat. Dei c. 31. & Zanch. vol.
cit. p. 856. qui egregiè hic commentatur. Significat autem
Sabbathum *ἡσυχίαν*, h. e. quietem & otium non simpliciter, sed
determinatè ad studia doctrina de Deo, & rerum divinarum
meditationem & preces, cultus ac laudes divinas. Chytr. in
reg. vit. in ἐξηγήσει 3. præcept. estq; ei, ut apparet, ab eventu
nomen inditum, Diebus enim sex creatio rerum est absoluta,
& septimo ab opere quievit Dominus. Aret. p. 169. ex Gen.
c. 2. v. 2. 3. *δηλοῖ τὴν κατέπαυσιν (ἡ ἐβδόμη ἡμέρα) ἐν αὐτῇ
κατέπαυσεν ὁ θεὸς διὰ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς φησιν ἡ θεὸς
ἡσυχίαν.* Damasc. περὶ ὁρθοδ. πίς. lib. & c. citt. non quidem ac
si non continuè agat & potenter omnia in omnibus operetur, eti-
am. hodie, Eph. 3. v. 20. paterq; cum filio ad hunc diem usq; ope-
retur, Johan 5. v. 17. quibus & adde Genes. 8. v. ult. pl. 119. v.
91. Sap. c. 11. v. 26. c. 12. v. 18. c. 14. v. 3. Col. 1. v. 17. Ebr. 1.
v. 3. sed quia, ut Augustin. respondet, est diversa actionum Dei
ratio, sic ut & creando & providendo agat; illa quidem desijt, pu-
ta, dum non creantur novi subindè mundi, ut Anaxagoras
deliravit, innumerabilesq; ac novæ rerum species: hæc minimè.
Species enim à se conditas per individuorum continuatam pro-
pagationem sustentat, conseruat & gubernat. Pertingit namq;
ut est Sap. 8. v. 1. à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia
suaviter (locum hunc & Augustin. lib. 4. de Genes. ad lit.
c. 12. hoc sensu allegat) omnium providentiam habens. Jren. 1.
5. c. 41. vide Augustin. in Joh. & in quæst. in Exod. & lib.
4. de Genes. ad lit. cc. 10. 11. 12. 14. 15. 17. eund. lib. 5. ibid. c.
20. confer. & lib. 7. de civit. Dei. c. 29. Chrysof. in c. 1.
Genes. sub finem. Bed. lib. de 6. dier. creat. p. 91. & in qq.
super Genes. p. 138. Euseb. de præparat. evangel. lib. 13.
p. 274. & seq. id quod etiam sanior, imò maxima pars gentili-
um, qui veritatem Dei in injustitiâ detinuerunt, Rom. 1. v. 18.
profligato Epicuri dogmate, quod *ἡσυχίαν* repetit Chemn.
part. 1.

part. L. C. de creat. c. 6. ubi de Providentiâ, p. 318. & Philosophorum quorundã, qui incorruptibilia tantum, corruptibilia verò non statuerunt Providentiâ divinâ subijci, ex Job. 22. v. 14. contra Sap. c. 6. v. 8. c. 12. v. 13. Matth. 10. v. 29. Luc. 12. v. 6. quorum meminit Augustin. de Genes. ad lit. lib. 5. c. 2. vide Chemnit. part. L. C. & p. citr. fassè sunt, statuendo Providentiâ Deorum mundum & omnes mundi partes & initio constitutas, & omni tempore administrari. Cic. I. de Nat. Deor. dum non tantum consulunt rebus humanis universis, sed & singulis. id. de Divinit. dispice, si placet, Stoicorum totam de Providentiâ dogma, quod brevibus repetit Chemnit. ibid. adde & Augustin. lib. I. de civit. Dei c. 4. ubi Platini Platonici sententiam de Providentiâ insigniter commendat.

Antiquitatem Sabbathi quod attinet, fuit id omnibus gentibus celebre, unde Poëta,

ἡ ἑβδομη ἡμερῶν ἡμερῶν.

veteresq; hinc etiã dici putaverunt, q. οὐρανὸν, propter hujus diei venerabilem memoriam. &c. Borth. in c. 2. Genes. p. 36.

Causa efficiens instituensq; sive autor Sabbathi Deus est, isq; non hypostaticè, sed absolutè simpliciterq; consideratus, tota scil. Trinitas, quæ mundum creavit, Verbo quippè Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis exercitus eorum. psalm. 33. v. 6. septimoq; diei, cælo & terrâ omniq; eorum ornatu perfectis, benedixit Gen. 2. vv. 1. 2. 3. Sabbathum ita instituens, l. d. vide Wigand. in explicat. catechist. lib. 2. p. 432. Flac. in clav. SS. in voce Sabbath. confirmans, Exod. c. 20. vv. 8. 9. 10. 11. c. 31. vv. 13. 14. 15. 16. 17. c. 35. vv. 2. 3. Levit. 19. v. 3. Deut. 5. vv. 12. 13. 14. 15. & ad confirmatum provocans. Ezech. 20. v. 12.

Materia Sabbathi, sive hi, quibus institutum est Sabbathum, sunt omnis populus Dei. Primis n. parentibus & toti posteritati ipsorum sabbathum primitus est institutum. Gen. 2.

B

VV. 1. 2.

Sabbati
causa

I.

Efficiens.

II.

Materia-
lis.

10 VV. I. 2. confer Exod. 20. v. 11. Wigand. I. a. *Absolute enim hoc suo creationis opere, deinde septimum diem magna solennitate consecravit Deus toti generi humano, ad sacros cultus eo die peragendos, in perpetuam hujus rei memoriam & testimonium, quod Deus omnia propter homines condiderit, & vicissim honorem & cultum pro suis beneficijs ab hominibus mereatur & requirat.* id. p. 433. vide eund. p. 442.

Tertullianus lib. ad vers. Jud. dum Sabbathum temporarium fuisse, & propterea abrogandum probaturus est, hinc probat, quod Sabbathum antè promulgatam legem anno ab O. C. ut quidam supputant, 2453. à Judæis celebratum non sit. verba ejus hæc sunt: Doceant Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam, Deo sanctam offerentem Sabbathi religione placuisse, aut Enóch translatum Sabbathi cultorem fuisse, aut Noë arca fabricatorem propter diluvium immensum Sabbathum observasse, aut Abraham in observatione Sabbathi filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbathi accepisse. &c. Sed verba ejus, ut Jos. Simler. in c. 20. Exod. p. 91. notat, sunt non de omni observatione, sed de illa rigida quietis & cessationis exactione, quæ apud Iudæos in usu fuit, intelligenda. Simpliciter autem de Sabbatho temporali omni ea intelligit D. Pelarg. in c. 24. libr. 4. Damasc. *ⲙⲉⲛⲓ ⲟⲩⲟⲩ ⲙⲓⲥ*. p. 237. b.

Sed æges aliorum placita de questione hac, An in V. T. ante promulgatam legem in monte Sina observatum fuerit septimo hebdomadis die Sabbathum? *audiamus.*

Postilla Melanchth. à Pezel. collect. part. post. p. 196. *Dies septimus fuit dies quietis etiã ante legem.* Wigand. in catechist. explicat. lib. 2. p. 433. sic inquit: Non primum in monte Sinai institutum est Sabbathum, sed ibi solummodo est sollemniter repetitum & confirmatum voce divina. Brent. in c. 58. Ef. ad v. 13. Si averteris. *Hoc enim puta, ut Sabbathum sit publicum monumentum, quod mundus non confiterit ab æterno*

aeterno, sed acceperit initium à Domino &c.) sibi volunt verba
 legi, cum in institutione aut potius (NB.) confirmatione sabbathi
 (Exod. 20. v. 11.) additur, sex diebus fecit Deus cælum
 & terram, mare &c. Calvin. in c. 16. Exod. ad v. 5. sic ha-
 bet: Ita re ipsa septimus dies consecratus fuit antè legem promul-
 gatam. Quamquam incertum est, an quies jam antè à pa-
 tribus observata fuerit, quod (NB.) probabile videtur, de quo ta-
 men pugnare nolim. P. Martyr. in c. 2. Genes. Non observa-
 tio Sabbathi cœpit data in Sina, sed ante celebrabatur, ut in
 manna pluvia. Bulling. in Matth. lib. 5. p. 118. Fuit obser-
 vatio illa quietis celebris semper & vetustissima, non per ipsum
 Moysen primum latâ lege prodita & inventa. Nam in Deca-
 logo MEMENTO inquit, sive RECORDARE diei
 sabbathi, ut ipsum sanctifices, hisce ceu veteris commonfaciens
 constitutionis. idem in exposit. c. 14. ad Roman. p. 108.
 Sabbathum non ab ipso Mose, ut ceremoniale, sed à patribus,
 sive ab ipsa potius mundi origine ex traditione Dei accepimus.
 vocis RECORDARE ἐμνησθῆναι hanc notat & Simler. in c. 20.
 Exod. p. 91. item Bulling. tom. 1. serm. decad. 2. serm. 4.
 p. 48. Observandum censeo, quod Dominus non ait, sanctifica
 sabbatum, sed MEMENTO, ut diem sabbathi sanctifices.
 Significat autem vetustissimam esse Sabbathi institutionem, jam
 olim patribus traditam, nunc verò per Dominum in populo Isra-
 èlis repetitam & renovatam. vide & Zanch. vol. cit. p. 850.
 elegantiss. agnoscit & hanc s̄ MEMENTO ἐμνησθῆναι Che-
 mnit. part. 2. L. C. p. 142. qui tamen alius quid sine dubio De-
 um spectasse ait. vide locum, ubi satis luculenter sese explicat.
 Bulling. tamen sui oblitus in præfat. serm. ecclesiast.
 &c. dubitat, sic autem: Videri ergò poterat Deum mox ab ori-
 gine mundi rerum instituisse Sabbathum, atq; patres hunc diem
 sanctificasse. Caterum, si inspiciamus sacram historiã, nusquam
 inveniemus sabbatum esse observatum à patribus. Nam quod

21 (NB) Exod. 16. eius fit mentio (NB) Forte per Anticipationē factū esse. NB) *VIDETUR*. Tertullianus disputans contra Iudaos (verba supra citavimus) negat patres sabbathū observavisse, aut eius observatione Deo se cōmendasse. Proinde videtur non temerē interpretibus SS. diligentioribus Prædicō FORTE Dominum sanctificasse Sabbathum, cum ab exordio rerum sanctificasse legitur, postea verò, dum legem promulgavit, Sanctificando nobis re ipsa instituisse. &c. vide locum de Anticipatione hac paulò inferius dicitur. Farrago Zuingl. annotat. per Leon. Iudæ & Caspar. Megalandr. ex ore Zuingl. except. in Exod. c. 15. ad v. 25. p. 145. Adparet & istud, quod superius monuimus, antè legem ferè servavisse Israëlitæ moribus & consuetudine, qua per Moysen postea sunt scripta à lege præcepta. Simler. in c. 20. Exod. p. 90. b. & seq. Primum præceptum hoc (de Sabbatho) est & antiquissimum, nequē tum primum in ecclesia cognitum, quando in monte Sina fuit promulgatum. Deus enim teste Mose in ipsa mundi creatione Sabbathum sanctificavit & benedixit &c. vide locum idem in c. 16. Exod. p. 67. Quando Israëlitis data sit lex sabbathi, non exprimitur, verisimile est per patres datam ac antiquissimam fuisse Sabbathi observationem, sicut sacrificiorum. Et certe cum ab initio mundi pij habuerint cultum Dei externum, oportet ut certa quoque tempora colendi Deum habuerint. quod autem potius Sabbatho habere potuerunt, quò die Deus à rerum creatione quievit? quod etsi in Genesi à Mose scribitur, non tamen tum primum mundo patefactum, sed huius rei notitia ab ipso Adama filijs tradita & ad posterios propagata est. vide eund. in c. 20. Exod. p. 90. b. & seq. Adamus enim & reliqui patres sanctificationem diei ignorare non potuerunt, cum historia mundi ipsis nota fuerit. idem p. 91. id. ibid. In historia diluvij Genes. 8. vv. 10. 12. columnas septenario dierum intervallo ex arca emissas Sabbathi ratione videri ait. idem ibid. ubi negat de omni observatione Sabbathi.

hathi loqui Tertullianum &c. (Ἐξήγησιν ejus ad verba Tertull. supra dedimus) hac argumenti loco tradit: In deserto quidem, antequam ad montem Sina pervenerunt, sabbathum servarunt Israelita, ut ex manna historia constat, & sentiunt Ebraj praeceptum hoc in Marah illis datum esse. vide eund. inc. 16. Exod. cit. ad v. 25. p. 62. eund. in c. 31. Exod. p. 153. b. Zanch. vol. cit. p. 355. Quidam vero ajunt patres ante legem sanctificasse septimum (diem) quamquam hoc non facile & aperte demonstrari potest à S. literis, sicut & Tertullianus in libr. adversus Judaeos contendit, ego tamen non contradixerim. &c. Damas. l. &c. citt. ὅτι τὸν ἡν νόμος ἐργαζήν θεόπνευστος, ἐδὲ τὸ σαββατον τῷ θεῷ ἀφιέρωτο. ὅτι ἡ θεόπνευστος ἐργαζήν ἀφ' ἡμῶν ἐδόθη, ἀφιέρωθη τῷ θεῷ τὸ σαββατον. &c.

In hac opinionum diversitate quid statuendum? Nos ἑνὴν αἰὲν ἔχοντα propositionem affirmativam subscribimus. Locum Damasceni de rigida illa quietis & cessationis observatione, quae apud Iudaos in usu fuit, ut supra Tertull. ex Simler. intelligimus. Anticipationem autem, quam Bulling. in c. Exod. 16. commissam ait, sic refellimus: Anticipatio sive προδρογία est, cum nomina postea demum locis imposta in prioribus historijs usurpantur, vel postea gesta prioribus aliqua occasione, vel contra antecedentia dudum vè gesta posterioribus admiscantur &c. vide Flac. in clav. SS. part. 2. tract. 4. ubi de tropis & schematicis S. literar. p. 229. Hic autem licet in voce Marah Anticipationem concedamus, quam & farrag. Zuingl. annotat. statuit, non tamen ei parti, quae Sabbathi observationem injunctam describit, Anticipationem tribuimus, ratio est, quod se primò lex data sit in monte Sinai, sitq; Anticipatio (quae postea gesta prioribus admisceantur) profectò Israelitas dum à Sinai monte profecti fuere, inq; itinere perrexere, tum demum in Marah venisse adstruatur. Sed id falsum, attestantibus omnibus Χωρογράφους, & Calvin. in c. 15. Exod. ad v. 26. ubi sic:
 B 3 Quoniam

14 Quoniam autem paulò post Dei voluntas in lege patefacienda erat. &c. & ipso Mose qui seriem itineris ordine describit.

” Tertulliani verba supra allegavimus: sed & hac ejus sunt
” verba lib. d. Ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis le-
” gem fuisse contendo non scriptam, qua naturaliter intelligebatur
” & à patribus custodiebatur. & hac qua paulò post: Intelligi-
” mus Dei legem etiam ante Mosen, nec in Oreb tantùm, aut in
” Sina. & in eremo primùm, sed antiquiorem primùm in paradi-
” so, post Patriarchis, atq; ita Judais certis temporibus reformatam,
” ut jam non ad Moysis legem ita attendamus, quasi ad principalem
” legem, sed ad subsequenter, quam certo tempore Deus & genti-
” bus exhibuit. & repromissam per Prophetas in melius reforma-
” vit, & pramonuit futuram, ut scuti certo tempore data est
” lex per Mosen, ita temporaliter observata & custodita cre-
” datur. &c.

III. Formalls. Forma Sabbathi in genere considerati est Sabbathizare, quam in singulis speciebus Sabbathi infra dilucidabimus.

IV. Finalis. Finis Sabbathi ususvè (promiscuè enim Aret. p. 170. his vocibus utitur) duplex est, Externus & Internus. vide Borrh. in c. 21. Exod. p. 581. confer eund. in c. 23. Levit. p. 706. Bulling. in Math. l. 5. p. 117. b. ratio autem duplicis hujus finis est hominis, cui Deus consulere voluit, commoditas. Homo enim cum corpore & anima constet, utriq; parti in hac institutione fuit consulendum. Aret. p. d. quam dixit in Sabbathi etiam ipsi Judæi ex c. 20. Ezech. v. 12. agnoscunt, vide Aret. p. 171. unde Sabbathum duplex statuitur, Externum, quod &

SABBATHUM temporale, & Internum, quod & spirituale: quorum

THI FINIS, Illud fessis concessum est ad reficiendas vires: Hoc peragitur in vacatione ab operibus veteris naturæ. &c. vide Borrh. l. d.

I. Externus, Externus finis, qui & typicus Borrh. in c. 21. Exod. p. qui vel 581. unde Sabbathum (temporaneum sive temporale intelligimus) dicitur *ἡμέρα*, Aret. p. 170. est partim Politicus, partim Ecclesi-

Ecclesiasticus. vide Damasc. lib. & c. citt. & Pelarg. in c. id. p. 235. b. confer & Luth. tom. 1. Ienens. edit. dict. p. 274. b. Calvin. lib. 2. instit. c. 9. §. 33. qui finis politici & ecclesiastici ordinis meminit. eund. in c. 13. Act. ad v. 14. ubi in genere, quem nos Politicum & Ecclesiasticum in specie vocamus, Politicum usum, ut & Aret. p. 170. vocat, quo Iudai curis omnibus alijs & negotijs soluti (ecce Politicum usum) sacros conventus agerent (ecce ecclesiasticum). Confer & Bulling, in c. 14. Rom. p. 108. ubi utrumq; usum colliges. Simler. in c. 20. Exod. p. 91. a. b. utrumq; eleganter explicat.

Politicus, h. e. civilis à laboribus vacationem tam homini, quam jumento concedit. Deut. 5. v. 14. Necessum enim erat festis quietem aliquam concedi à laboribus, Aret. cum etiam moderatum ad novos labores perferendos vires veluti novas suppetet. Bulling, in præfat. serm. ecclesiast. &c. qui finis rationem habet in ipsa natura. nam

POLITICVS.

Quod caret alternâ requie durabile non est. Unde omnium primum corporalis necessitatis cujusdam gratia, non ex mandato, (addit hoc Spangenberg. in tuo catechif.) quam & natura docet & exigit, Luth. in catechism. maior. celebrari dies festos ait. confer eund. tom. 4. p. 544. b. & Chemnit. part. 2. L. C. p. 144. n. 4. quod tamen mandatum dum Deus promulgat, ἡς χρῆσθησθε divina nō minus erga animantia bruta, quam erga homines argumentum illustre edit. vide Schilt. in ἐξήρσει catechif. minor. Luth. in thh. Decal. th. 119. Finem hunc & ethnici intellexerunt: sic enim Plato 2. de LL. Dij genus hominum laboribus naturâ pressum miseratī remissiones laborum ipsi statuerunt solennia festa. & Cic. ferias in liberis hominibus habere litium & jurgiorum cessationem, in servis laborum & operum, ait.

Habet autem observatio hac externa suos usus, & si privatos, & si in magistratu constitutos spectes. Si illos; ad Charitatem

tem

tem pertinet, dum exigit, ne alij nimijs laboribus opprimantur: sã
 hõs ad conservandam civilem societatem facit, dum magistra-
 to inter alia & hoc prestare tenetur, ut commodè vivatur: Si au-
 tem nulla sit vicissitudo, sed aliqui perpetuis laboribus atteratur,
 commodè non vivetur, sed partem aliquam reipubl. perire necesse
 est. Simler. in c. 23. Exod. p. 128. Ergò Dominus filijs Isra-
 el, eorumq̃ generationibus non solum in genere Exod. 31. v. 16.
 sabbathum commendat, sed & in specie Domino, Exod. 20. v.
 10. Deut. 5. v. 14. filio, ibidd. filia, ibidd. servo, ibidd. ancilla,
 ibidd. jumento, ibidd. bovi & asino, Deut. 1. cit. advenaq̃,
 ibidd. hominibusq̃ laboribus interdicit cum interminatione mor-
 tis, Exod. c. 31. v. 15. c. 35. v. 2 & transgressores eius morte pu-
 nivit. Num. 15. v. 32. & seqq. deq̃ hac transgressione tot extant
 in SS. querela, Thren. 1. v. 7. Ezech. c. 20. v. 12. c. 22. v.
 8. c. 23. v. 38. Nehem. 13. vv. 15. & seqq. Jerem. 17. vv. 21.
 & seqq. Quò laudabiliter & Imp. Constant. I. Omnes judi-
 ces. C. de Ferijs, respexit. lex hac est: Omnes judices urba-
 naq̃ plebes & cunctarum artium officia venerabili die Solis qui-
 escant. & Jmpp. Leo & Anthemius ibid. I. Dies festos. respe-
 xerunt. ecce autem legem. Dies festos majestati altissima dedi-
 catos nullis volumus voluptatibus occupari, nec ullis exactio-
 num vexationibus profanari. Dominicum itaq̃ diem ita semper
 honorabilem decernimus venerandum, ut à cunctis executioni-
 bus excusetur. Nulla quempiam urgeat admonitio, nulla fide-
 jussionis flagitetur exactio, taceat apparitio, advocatio delite-
 scat, sit ille dies à cognitionibus alienus, praconis vox horrida
 silescat, respirent à controversijs litigantes. &c. & extr. de fe-
 rijis c. 1. Pontifex definit, Omnes dies dominicos à vespera in ve-
 speram cum omni veneratione observandos, & ab omni opere il-
 licito, ut in eis mercatum minimè fiat, neq̃ placitum &c. absti-
 nendum. Quò & respexit veterum Germanorum Zelus, qui
 adeò devoti fuerunt in servanda die Dominica, ut, si servum
 laboraret

laboraret eâ, fuste correptus fuerit: si homo liber ter admonitus non desisteret ab opere die dominica urgendo, quarto tertiam bonorum partem amitteret & emanciparetur, ut refert Cornel. Tacit. Hinc & ea, quam Bavari in veteri suo jure provinciali habuerunt legem, orta est, ut, si quis veheretur curru cum duobus equis die dominica, privaretur uno equo: qui laboraret manu & admonitus non desisteret, dexteram amitteret. Porrò & leges, quas Carolus Magnus suis Francis dedisse legitur, eundem agnoscunt ortum. Deniq; in Electoratu Saxonia piè, ut constitutum est in articulo general art. 17. ex eodem lehoua toties repetito mandato subditi, SINE CAUSA diem dominicum non servantes. pecuniaria multa mutantur.

Prohibentur autem in tertio precepto opera, non quævis, sed servilia. Vrsin. in explicat. catechet. in ἐξήγησις q. 103. p. 763. ad verb. Non facies ullum opus, ut patet ex Levit. 23. vv. 7. 8. 25. 28. 30. 31. & nihil præterea, Zanch. vol. cit. p. 360. Dicuntur aliàs opera humana & cottidiana. Tertull. advers. Marcion. lib. 2. p. 185. quæ quicquid ex artificio vel negotio suo exequitur, non de divino, idem advers. eund. lib. 4. p. 236. serviles & domestica opera, quæ ad præsentis vitæ sustentationem corporisq; alimoniam spectant. Hunn. in c. 7. Ioh. opus hujus vitæ & sæculi, Zanch. vol. d. p. 351. opus hoc servile Gregor. Pap. l. II. indict. c. 3. laborem terrenum vocat, ubi ait: Dominicorum die à labore terreno cessandum est, atq; omnimodò orationibus insistendum, ut si quid negligentia per sex dies agitur, per diem resurrectionis Dominica precibus expietur. Theod. in c. 4. Ebr. p. 158. corporalia opera dicuntur. confer postill. Melanchth. part. ult. p. 199. ubi pulchrè hæc opera explicantur. Non ergò opera, quæ impediunt ministerium, Chemnit. part. 2. L. C. p. 141. n. 3. quæve alijs sunt scandalo, idem p. 140. sine causa; contumaciter exercentur, id. l. prius cit. qualia sunt, quæ sine causa necessaria, vel ex avaritia, vel

C

ex contem-

ex contemptu ministerij suscipiuntur. id. p. 140. Zanch. vol. cit. p. 860. doctè notat nomen operis, quod in Mose extat, non significare opus simpliciter: sed opus, quod propter mercedem & lucrum, opesq; comparandas suscipitur. Est enim in textu ea vox, qua & opus & opes significat. Tale autem opus, puta, quod mercedis causa suscipitur, est opus verè servile: servi enim & serva non serviunt, nisi propter lucrum: non autem ad commodum & gloriam Domini, cui servant, quemadmodum liberi faciunt, cum suis serviunt parentibus. Prohibentur autem hæc opera, ut id. p. 862. annotat, non quod per se mala sint, contaminentve sanctificationem diei festi: sed quia impedimento sunt, ne possit quis vacare præstandis ijs, qua Deus requirit in cultu suo externo, festis & sacris diebus.

Opera autem, qua usum Sabbathi non impediunt, sed potius illustrant & confirmant, non modò sabbatho non prohibet Deus, sed maximè ad observationem eius requirit. Ursin. l. d. talia sunt ex PARTE

I. DEI, Gloria divina quarenda pietas vide Joh. s. 7. 9. capp.

II. ECCLESIAE, Fidelium utilitas. Huc pertinent opera ad cultum ceremoniasq; sacras pertinentia; si qualis erat circumcisio, Joh. 7. v. 22. mactatio hostiarum. Matt. 12. v. 5. Num. 28. v. 9. &c.

III. PROXIMI,

1. Salutis proximi commoditas. Opus enim salutis & incolunitatis non est hominis, sed Dei proprium. Tertull. advers. Marc. lib. 4. p. cit. Huc pertinent omnia, qua ad dilectionem proximi referuntur, inq; utilitatem & salutem ejus suscipiuntur. Sic licet sabbatho manum aridam sanando, ibid. v. 10. & seqq. Marc. 3. v. 1. & seqq. Luc. 6. v. 6. & seqq. hydropticum restituendo Luc. 14. v. 2. & seqq. die festo morbo per 38. annos continuo afflictum sanando, Joh. 5. v. 5. & seqq. quod factum excusat. Joh. 7. v. 21. & seqq. sabbatho visum cæco restituendo, Joh. 9. v. 14. mulierem à spiritu infir-

infirmi-
tatis liberādo, Luc. 13. v. 10. & seqq. imò Saluator in dicto 18
illo Matth. 12. v. 7. Misericordiam volo & non sacrificium, tra-
dit hanc regulam: Necessaria officia dilectionis anteferenda esse
ceremonijs. Postill. Melanchth. l. d. p. 200. Chemnit. part. 2
L. C. p. 140. Wigand. in explicat. catechist. lib. 2. p. 437.
sed ita, ne penitus aboleatur ministerium, Chemnit. l. d.

Dn. Melanchth. in Catech. pueril. ad quæst. An Machabæj
pugnando Sabbathum violarint? resp. sic: Cui Christus inquit, ma-
gus volo misericordiã, quam sacrificium, docet: Officia dilectionis
necessaria esse superiora ceremonijs, sed ita, ne ceremonia penitus
aboleatur, & officium illud dispensationẽ, non abrogationem legis
habeat, & ceremonia alio tempore conseruetur. vide & postill.
Melanchth. part. dict. p. 203. confer Wigand. in resp. ad eãd.
quæst. lib. & p. cit. idem ibid. Opera dilectionis præstare, nõ est
violatio Sabbathi, iuxta dictũ, Misericordiã volo &c. Cõcionatur
& de hac charitate passim Luth. in tom. ubi de Sabbatho agit.
lege ejusdẽ classicam ἐξῆρον, quam scripsit in evangelii, quod le-
gitur dominic. 17. post Trin. in postill. ecclesiast. ubi Dilectionem
proximi omnium præceptorum (secunda tabula) mensuram &
normam ait. imò Officia dilectionis Sabbatho præcipuẽ esse exer-
cenda, doctẽ ex verbis Jehovæ Chemnit. in L. C. part. cit. p.
145. n. 8. evincit. & elegantissimè Brent. ait in c. 14. Luc. p.
457. b. Docemur hoc loco, Ut in ecclesiasticis ordinationibus
RELIGIOSE quidem, sed non SUPERSTITIOSE versemur,
maximè autem omnium obseruemus ea, propter quæ ordinatio-
nes ecclesiasticæ instituta sunt, videlicet Fidem, Invocationem
nominis Dei, Charitatem proximi, Castitatem, Sobrietatem, & in-
numeras alias virtutes. &c.

2. Summa necessitas: quæ est inevitabilis casus, ratione circum-
stantiarum certa necessitatis lege determinatus.

Non ferit hic nos illud Cyprian. epist. 4. Nihil cuiquam
largiri potest humana indulgentiã, ubi intercedit & legem tribu-
it divi-

20 it divina præscriptio. nec illud ejusdem epist. 8. *Adulterum*
est, impium est, sacrilegum est, quodcumq; humano fervore in-
stituitur, ut dispositio divina violetur: exemplum enim Christi
in promptu est, qui multa fecit die Sabbathi, ut hanc necessi-
tatem legitimaret.

Perinent autem huc ea, quæ in aliud tempus rejici non pos-
sunt, propter certas circumstantias. Sic fame compulsæ discipuli
Iesu spicas vellunt sabbatho, Matth. 12 v. 1. bos & asinus soluun-
tur sabbatho, & ducuntur aquatum, Luc. 13. v. 15. bos & asi-
nus in puteum si ceciderint, sabbatho extrahuntur, Luc. 14. v.
5. bello vacanti Machabæj, 1. Mach. 2. v. & 40. seqq. ex actis
colligimus D. Apostolum aliquoties iter fecisse sabbatho, & Hie-
ronymus ex c. 18. act. vv. 3. 4. eundem, si non sit concionatus,
manibus etiam laborasse, colligit.

Necessitas hæc licet nec arationis, nec messis tempore, ubi ta-
men necessitas maximè postulabat, iudeos excusare potuerit, nos
tamen docente Christo excusat. In V. enim T. longè arctior fu-
it sabbathi observatio, quam ea quæ fit in novo fœdere. Iudæj
namq; tenebantur ad exactam sabbathi observationem, quia
Pædagogia Mosaica strictim exigebatur: at nos non tenemur hu-
jusmodi ceremonijs. &c. Simler. in c. 34. Exod. p. 177.

Utriq; membro huic (EX PARTE PROXIMI) benè con-
gruit illa recepta theologorum regula: Licet præstare opera ser-
vilia in die festo, tum quando aut NECESSITAS nostra inevi-
tabilis id requirit: aut SALUS PROXIMI seu CHARITAS id
postulat, ita ut non possis antevertere diem Sabbathi, vel opus
ipsum differre. Veteres directoria hæc duo habuerunt PIETA-
TEM & CHARITATEM. vide Bulling. tom. 1. ferm. de-
cad. 2. ferm. 4. pag. 49. b. Zanch. p. 863.

Sed de Necessitate paulò specialius differamus.
Luth. in catech. major. in exposit. præcept. tert. sic ait: Neq;
tamen

tamē tam arctē & superstitiosē colantur feria, ut earū gratia la-
bores, qui vitari & intermitteri non possunt, interdican-
tur. Postil. Melanch. part. post. p. 203. cit. Lex prohibet usum talium
panum (loquitur de panibus propositionis) & sic etiam, quod ad-
dimus, operum servilium, scilicet, extra casum necessitatis, vel
extra illam regulam: Moralia sunt anteferenda ceremonialibus.
vide locum elegantem. Spangenberg. in catechismo. in qq.
præcept. tert. ad quæst. Num externus labor omnino Chri-
stianis prohibitus sit? resp. Non sanè: Necessarius enim labor
licitus est. adducit ibid. ex Virgil. hac:

Quin etiam festis quadam exercere diebus

Fas & jura sinunt. &c.

quibus subjungit: sic pinsere panem, cerevisiam coquere, rem-
publ. adiuuare pontibus, vijs & plateis restaurandis & emen-
dandis, fessasq; expurgando, ignem reslinguere, hostium impetus
prohibere, visitare, medicari & debitum & licitum est. Et hæc
Necessitatem legitimat Salvator Marc. 2. v. 27. Sabbathum
propter hominem factum, non hominem propter Sabbathum in-
quiens (vide Chemnit. part. 2. L. C. p. 145. & seq.) dum eius
custodia ad salutem hominum data est. Beda in c. 7. Ioh. Com-
mentator Damascen. in libr. 4. *Ἐπι ὁμοῦδ. τίς. c. 24.* Non le-
gis erat sententia ea opera manu non exercenda prohiberi debe-
re, qua ad gloriam Dei spectant, aut humana vita necessitatem
aut salutem. &c. Elegans & est regula, quam Wigand. in ex-
plicat. catechist. lib. 2. p. 440. tradit: Si Necessitas inevitabilis
& honesta cogit aliquid laboris, negotij, itineris suscipere eo die,
cum quis alioquin rectum studium habet orandi & honorandi
ministerium verbi, non est temerè cuiq; conscientia movenda,
praesertim si non accedat malitia & scandalum. Matth. Flac.
in clav. SS. sub voce Sabbath. locū Marc. 2. v. ult. Filius homi-
nis est dominus Sabbathi sic explicat: Sabbathum debet servire
saluti spirituali, & re aut necessitate postulante etiam corporali

C 3

hominis.

22 *hominū. Brent. in c.12. Matth. p.479. Hac ordinatio Sabbathi non pertinet ad futuram vitam in cælo, sed ad præsentem vitam in hac terra. Quare ubicunq; Necessitas inciderit, quod aut magnum periculum subeundum est, aut externa sabbathi observatio violanda, ibi sabbatum debet cedere necessitati hominū, ut domini sui, non homo observationi sabbathi, quod est homini servum. Postill. Melanch. part. i. p. 506. Quod (loquitur de congressibus, quos in V.T. severè mandaverat Deus) tamen cum *ἰσχυρία* seu cum aequitate intelligendum est. Illi, qui agrotarunt, aut qui retinebantur necessarijs causis, habebāt excusationem. Non debent ita superstitiosè, Judaicè, Stoicè intelligi ista leges, qua potissimū eò spectabant, ne festa contumaciter à quoquam contemnerentur, quemadmodum & nostra festa ordinata sunt, ut conserventur publici congressus. Et tamen cum aliquis est impeditus occupationibus, ne possit accedere, excusatus est. Wigand. p. 449. ad questionem, An peccet mortaliter, qui à publicis congressibus absit? resp. sic: Discernenda est absentia illa. Nam si fit Necessitate quadam, ut propter aegritudinem corporis aut propter pia & honesta officia, qua dilationem nullam admittunt, & fit sine malitia seu proposito deserendi aut vitandi sacros congressus, tum sane conscientia non est peccato gravanda. NAM AD SPECIEM, h. e. certam diem NON SUMUS OBLIGATI, JNq; HIS Bulling. tom. I. serm. decad. & sermon. citt. p. 49. b. *VERSATUR LIBERTAS CHRISTIANA.* Hunn. in explicat. tert. præcept. ubi sanctificationem sabbathi ur̄sit, hac addit: Doch sol man wissen/ das hie die Werke der *LIEBE* vnd *BARMHERZIGKEIT* gegen dem Nächsten/ zusampt dem *NOCHZU* aufgenommen sind. Als da man aus Christlicher Liebe der Kranken wartet/ vnd pfleget/ ob schon eine Predigt darüber verseumet wird/ so ist doch für Gott wol zu verantworten/ weil es deß Nächststen nothdurfft also erfordert. Welches Christus*

stus auch mit seinen Wunderwercken bestetiget/ so offte er kran- 23
 cke Leute am Sabbath gesund machet / wie hefftig es die Pha- 23
 riseer vnd Schrifftgelerten verachten. Gleicher gestalt ist vns 23
 verboten/das man am Sontag Nothwendige geschefte auß- 23
 richte/ als da ist Kochen/ Essen/ Trincken / ja auch gebührli- 23
 che Malzeit halten/ wo hieneben dem ordentlichen Gottes 23
 dienste nichts abgethet / vnd Christliche maß darinne gehalten 23
 wird. *Et paulo post:* Also wenn vnversehens eine Brunst auff- 23
 gethet/ oder entweder einem Menschen oder Viehe etwas am 23
 Leben widerfahren möchte/ oder da man von wegen des stetig- 23
 gen Regens nicht kan die Fruchte des Landes einführen / vnd 23
 sich eben auff einen Sontag gut Wetter erzeiget / ist in solchen 23
 Nothfallen erlaubet diese vnd dergleichen nothwendige Ges- 23
 cheffte auch an einem Feiertage zu verrichten. *idem Et docet* 23
in explicat. text. qui legitur dominic. 17. post Trinit. ex c. 14. 23
Luc. vide Et Bulling. tom. I. serm. decad. & serm. citt. p. d. 23
& in præfat. sermon. ecclesiast. Et c. Frumenta messis tem- 23
porè die dominica pro necessitate in horreum convehenda conce- 23
dit Et Constantinus Imperat. C. de fer. l. Omnes iudices. 23
ubi sic: Ruri positi agrorum cultura liberè licenterq; inserviant, 23
quoniam frequenter evenit, ut non aptius alio de frumenta sul- 23
cis, aut vinea scrobibus mandentur, NE OCCASIONE MO- 23
MENTI PEREAT COMMODITAS COELESTI 23
PROVISIONE CONCESSA. lege Et Zuingl. oper. part. I. 23
p. 254. Quæ verò extra casum necessitatis constituta sunt, ea 23
prætextu Necessitatis palliari religio vetat. talia sunt, vini a- 23
ducti Et similis potus ingurgitationes antemeridiana, commessa- 23
ziones pomeridiana, secessiones in rus aut jucunditatis, aut uti- 23
litas, puta debiti exigendi gratia, instituta, nūdina Et c. pertinet 23
huc ea, quæ Nehem. 13. v. 15 & legq. Bulling. in præfat. serm. 23
ecclesiast. Et c. sic docet: Cum homo Dei Sabbatho non sit subie- 23
ctus serviliter, admittit utiq; dispensationem Sabbathum, quoti- 23
es hoc 23

24 *es hoc inevitabilis Necessitas hominū, vel Salus hominū, requi-*
" *rit. &c. vide locum. Zuingl. in c. 13. Luc. Quicquid Necessi-*
" *tas postulat, legem non infringit. Nam Deus suum sabbatum*
" *non posuit contra necessitatem hominis. Necessitas superat om-*
" *nia externa, & eis utitur, ut servis suis. vide eund. in c. 12.*
" *Matth. id. in c. 6. Luc. Leges non tam restringendas, quā-*
" *laxandas, utpote quae non tantum minutula, quantum magna-*
" *vetent, ait. Simler. in c. 20. Exod. p. 93. Et si cessatio ab o-*
" *mnī opere religiose sancita & observata fuit apud veteres, ta-*
" *men non ita accipienda sunt verba legis, ut nullam Intēxiav*
" *admittant. &c. & paulo post: Apud gentes fuit religiosa obser-*
" *vatio feriarum, sed tamen opera necessaria non prohibebantur.*

Quin etiam festis quadam exercere diebus
Fas & jura sinunt.

canit Virgil, sed vide hac de re Macrobi. i. Saturnal. Zuingl.
oper. part. i. p. 327. b. & seq. Ex presenti hoc discipulorum
facto (extat hoc Marc. 2. ubi spicas vellunt discipuli) ipsiusq̄
" *Christi verbis colligere licet, hominis necessitatem non modō hu-*
" *manis, verū etiam divinis traditionibus potiore esse, adeo ut*
" *ear propter vitā necessitatem infringere liceat. Borrhaus in c.*
" *20. Exod. p. 509. Quantum ad hanc quietem (diei septimi)*
" *attinet, interdum hac omitti potest, si vel nostra, vel aliorum ne-*
" *cessitas postulet. &c. Zanch. vol. cit. p. 862. Colligimus abs-*
" *tinendum esse etiam à rebus licitis (nisi fortē necessitas aliter*
" *postulet) si nos à rebus divinis earumq̄ studio impedian. id. cod.*
" *p. 903. & seq. Postremō sic colligimus, Quanquam liceat no-*
" *bis diebus festis dare operam negotijs seculi: diebus tamen festis*
" *ita esse abs his abstinendum, ut, si tamen inevitabilis Necessitas*
" *cogat, vel Charitas postulet, nos possimus & debeamus illa pra-*
" *stare: ratio; quia haec externa servire debent vera Pietati &*
" *Charitati; cum homo nō sit factus propter Sabbathum, sed Saba-*
" *thum propter hominem. id. p. 930. quæst. 2. Zuingl. hoc in-*
" *stituit:*

stituit: An singuli fideles teneantur ecclesiasticis conventibus
interesse? subiicitq; thesīm hanc: Eatenus quisq; tenetur ecclesi-
asticis conventibus corporis praesentia interesse, quatenus aut per
valetudinem, aut per grauiora, & quae in aliud tempus non pos-
sunt differri negotia, licet. cuius ἰερωσ ἐξήγησις, subtextitur, in qua
de Necessitatū casu hac differunt: Debēt Ceremonialia cedere il-
lis, quae merē moralia sunt, & immediatē Charitatem ipsam spe-
ctant. Adde verō (NB.) si talia etiam sint, quae in aliud tempus
differri non possint. Ergō negotia etiam, quae ad praesentem tan-
tum vitam pertinent si talia sint, quae differri non possint sine
maximo damno, excusant: ut est metere segetes: veluti est, pu-
gnare cum hoste. &c. Si enim alterutrum faciendum sit necessa-
rio, nempe aut permittendum, ut segetes pereant, domusq; ruino-
sa corruat: aut intermittendus conventus ecclesiasticus, donec
metas, domumvè fulcias: intermittere licet conventum pro isto
tempore. &c. SED HIC NEMO SE IPSUM FALLAT:
CONSULAT VERO CONSCIEN TIAM, CON-
TRA QUAM NIHIL AGENDUM EST UN-
QUAM. &c.

Necessitatem hanc & ipsi Pontificij, qui aliis rigidiores
sunt in ceremonialibus, observant & urgent. Sic enim Cate-
chism. Trident. in ἐξήγησι tert. praecipit. Sed neq; earum re-
rum opera hac lege prohiberi existimandum est, quorum ja-
ctura facienda sit, si die festo praetermittantur, &c. Stapletonus
in prompt. moral. dominic. 19. post Pentecost. t. 4. p.
363. Praeceptum de observando Sabbatho non prohibebat ulla
opera Necessitatis aut Charitatis erga proximos. id. p. seq. Ces-
sandum quidem ab omni opere servili in diebus divino cultui
specialiter dicatis, ita tamen, ut Necessitatis humanae & Char-
tatis Christiana ratio non negligatur. vide quae & Centur.
Magd. 13. c. 4. lat. 332. ex Thom. proponit Henric. Herp.
ordin. minor. in spec. aur. 10. praecipit. Dei in explicat.

D

tert,

26 tert. præcept. f. 6. quaestionem hanc proponit: An liceat agricultura diebus Sabbathi, festis ve vacare? resp. autem: Ad hoc dicendum, quod nequaquam licet agricultura diebus festis insistere, præcipue quod præcipitur Exod. 20. quod etiam iumenta sabbatho vacare debeant. Duas tamen propter causas eandem admittere posse ait. 1. propter Necessitatē, qua tamē tanta esse debet, quod labor sine periculo non possit præveniri, vel differri. Et locus est pulcherrimus. 2. propter Pietatem, qua ratione ait licere propter Deum agrum pauperum arare, seminare, advectare ligna & subvenire iisdem, non autem propter aliquam affectionem carnalem, nec propter spem remunerationis. quas causas & Biga Salut. ferm. 107. dominic. 16. post Pentecost. tradit. idem (Herp. dicimus.) ibid. Non est tam arcta prohibitio operandi in nova lege in die dominica, sicut in veteri lege in Sabbatho. idem ex Luc. c. 14. v. 5. Cujus vestrum asinus & c. & c. 13. v. 15. Hypocrita & c. concludit: Opus corporale, quod pertinet sive ad salutem corporis vel proprii, vel proximi, sive ad vitandum imminens damnum rei propriae vel proximi, non esse contra observationem sabbathi. vide & Gotscalcum ordin. heremitar. sancti Augustini in præceptorio in ἐξῆνος tertij præcepti, ubi luculenter de hoc genere differit. fermentum tamen fac sis monachale caveas. Canonista, inquit Simler. in c. 20. Exod. p. 93. à peccato excusare aiunt hæc: 1. Operis exiguitatem, puta, si modicum sit, quod animum non avocet à spiritualibus. 2. Necessitatem, puta, si absq̄ detrimento non possit omitti. 3. Si fiat ob pium usum, puta vel ob religionem, vel adjuvandum proximum. 4. Si spectet utilitatem publicam. Petrus Givara c. 13. manual. Non est peccatum piscari pisces (loquitur autem de sabbathi tempore) qui (NB.) moram non patiuntur. Tolet. lib. 4. instruct. c. 24. Cum perditur occasio magni momenti, ut in piscatura halecum & tunnorum, qui (NB.) non, nisi certis diebus veniunt, tunc licet piscari in die festo

die festo. in Decretal. de consecr. dist. 3. can. II. locus est in-
signis Gregorij Primi, adversus eos, qui ita superstitiosi sunt obser-
vatores diei sabbathi (ut sunt Iudaej) aut Dominica (ut sunt
multi Christiani) ut nihil omnino operum servilium fieri illis die-
bus uelint, etiamsi Charitas postulet : & hos vocat Antichristi
predicatores: docetq; aperte, sub nomine balnearum, quacumq;
pro necessitate corporis fiunt, ea nunquam prohiberi, multo mi-
nus ea, qua pro salute anima. videatur locus.

Docent scil. hi (Pontifex & Pontificij) sanctificationem fe-
storum multo magis in vera Pietate & Charitate, ejuq; exer-
citijs contineri, quam in abstinentia ab operib. servilibus. vide
Zanch vol. cit. p. 903.

Necessitatis autem casus hic non esto arbitrarius, sic ut pro-
libitu eum tibi fingas, sicut e. g. sartor, sutor: quorum ille ve-
stes, hic calceos conficit, saepe pratendens necessitatem operis diebus
festivissimis; sed inevitabiliter necessarius. unde Bulling. in c.
14. Rom. p. 108. ait: Ceterum quando ipsa necessitas ipsam ho-
minem sabbathi dominum faciat, oculus fidei, si simplex sit, iu-
dicabit. Impij avaritia sua necessitatem & nescio quam liberta-
tem pratexent.

Commoda hic est distinctio, qua inter actum Volunta-
rium & Necessarium distinguitur. Ille obiectum habet in-
determinatum, h. e. nulli temporis determinationi necessitative
astrictum. Hic obiectum habet determinatum, h. e. temporis
determinationi necessitative astrictum: ad quorum actuum ge-
nus posterius ea, qua Necessitatis casu hic postulat, referenda sunt.

Ad legem hanc Necessitatis pertinet ΑΛΙΕΥΤΙΚΗ,
qua in aliquot, ut & vicinis RIBNITZENSIVM (locu appel-
lamus das Fischland) & BARDIORUM locis quotannis singu-
lari Dei benedictione & beneficio exercetur.

Statu igitur hic is esto:

An in Necessitatis casu, puta tempore congressus
D 2 piscarij

28 , piscarij (wem der Fisch leyhet loquimur Saxones) qui sta-
tis diebus & naturæ, quæ ratione dierumve festorum
solennitate non regitur, ducta fit, piè ἀλιεπικῆ conce-
di tēpore etiam festivissimo, puta si in festum Paschatos
&c. tempus illud piscarium incidat, possit, hoc modo: Ut
piscatores operi noctu incumbant, circa septimam horam manē
festi diei captos pisces ad terram advehant, concionem frequen-
tent, concione absoluta antemeridiana ἰχθυοπωλείον pisces ven-
dendo instituant, vesperi ἰχθυοπωλείον repetant, & piscatura
vacent: id quod affirmamus sic:

Id, quo (1.) cultus divinus non impeditur, (2.) necessitati
proximi succurritur, cujusq; (3.) vestigia Salvator ipse noster
JESUS CHRISTUS docuit, Christianum piūmq; est.

Αλιεπικῆ illa talis est. Ε.

Maior patet. Minor, quæ est κρινωμενον probanda: ejusq;
membrum primum sic probatur: Αλιεπικῆ illa non interdicit, sed
noctū, ut Status habet, exercetur. Nox autem sacra cultui di-
vino hic non est, nisi forte Romanissare cū νοκτοχόραξι tintinna-
bulo crepūq; Baalitis Romanensibus animus sit, qui κακοζήτρ-
τις omnes dies dominicos à vespera in vesperam cum omni ve-
neratione observant. &c. c. I. extr. tit. de fer. Unde nec cul-
tus divinus hic impeditur. Quò & accedit exemplam cerevisi-
ariorum, quibus in tot bene constitutis rebussubl. conceditur die
dominico, h. 4. pomeridiana auditā, à concione cerevisariam
auspicari, perq; subsequentem noctem exercere, ubi, si nox sacra
cultui divino esset, impedimentum θεοσεβεία impiè objiceretur.

Membrum secundi probatio hac est: Quòd pisces ad suble-
vandam proximi necessitatem mediocri pretio distrahantur, sic
ut non solum ἰς ἰχθυοπωλείον, h. e. eius loci, in quo piscium captu-
ra instituitur, inquilini, sed & bona pars exteriorū hac Dei mi-
nifici benedictione fruantur. e. g. Bardense illud ἰχθυοπωλείον
bonam partem Pomeranica & Megalburgica ditionis piscibus
suis

suis nutrit, quæ contrà viâtu suo contra Charitatis amu-
sim spoliaretur, si tempus oportunum negligere piscatores cogere-
rentur.

29

Temporis oportuni iam meminimus, illud autem dexterius
explicandum: ΑΛΕΥΤΗΝ exordium suum sortitur circiter fe-
stum Purificationis, & maxima pars ejus in halecum captura
consumitur: Potest ergò hoc genus piscis & alijs, quàm diebus
festis capi, ita ut periculum in mora esse non videatur: Atta-
men audi, Propter necessitatem alimentorum licet diebus feriatis
in honorem Dei operi servili intendere, maximè circa rem tem-
pore perituram, ut colligit epit. c. 3. extr. de ferijs. Sed fortè
urgebis ex citata lege, Licere quidem diebus dominicis & festis
halecum captura intentum pro necessitate esse, idem tamen non
licere in majoribus anni solennitatibus. textus ita habet: Licet
tam veteris, quàm novi testamenti pagina septimum diem ad
humanam quietem specialiter deputaverit: & tam eum, quàm
alios dies majestati altissima deputatos, nec non natalitia sancto-
rum martyrum ecclesia decreverit observanda, & in his ab omni
opere servili cessandum: Indulgemus, ut liceat paræcianis ve-
stris diebus dominicis & alijs festis (præterquam in majoribus
anni solennitatibus) si alecia terra se inclinaverint, eorum capti-
oni ingruente necessitate intendere: ita quòd post factam captu-
ram ecclesijs circumpositis & Christi pauperibus congruam fa-
ciant portionem. R. Nulla hic est profanatio solennium festo-
rum. Noctu enim, ut supra dictum est, piscatura hac exercetur.
Nox autem cultui Dei sacra apud nos non est. Eius porò, quod
non est sacrum, nulla est profanatio.

Illud verò piscium genus, quod vernaculè nostrates vocant
die Plossen / non deprehenditur hic, antequam arundines vire-
scunt. Cum v. jam dictum hoc piscium genus coitus exordium
fecit (wenn dieser Fisch seinen gang gefasset hat) loquimur ver-
naculè) adeò frequens deprehenditur, ut tot myriades capian-
tur.

D 3

30 tur. Opus hoc suum intra 3. aut 4. dies idem absolvere (Das er seinen gang in 3 oder 4. Tagē verrichte) si tempestas benignior sit, à fide dignis accepimus. Si verò procella orta fuerint, piscem distipari, parumq; aut nihil capi certum est. Quis ergò hic & manè & vesperi & noctu non ad vigilabit? certè piscator qui vivis hic Gripum, si rei sua consulturus est, aget, cujus verba hac apud Plaut. in Rudent. act. 4. sc. 2. extant:

Nihili est, qui piger est, nimiq; id genus ego odi malè.

Vigilare decet hominem, qui vult sua temporì conficere officia.

Non enim illum expectare oportet, dum herus se ad suum suscitet officium.

Nam qui dormiunt libenter, sine lucro & cum malo quiescunt.

NB. Age ergò, si ferè in diem $\pi\alpha\gamma\alpha\sigma\tau\epsilon\upsilon\eta\varsigma$ (auff den Charfreystag) tempus illud hujus piscium generis (quod dierum sacrorum festivâ solennitate non regitur) incidat, sic ut paschales feria ternarij aut quaternarij dicti locum sortiantur, quid hic faciendū? expectandumnè donec elapsis ferijs solennitas festi absoluta sit? vix hoc dixerimus. Sensimus enim in Megapoli & absq; dubio Pomerania sensit, quanto damno elapso anno 1612. ferijs illis naturis piscatorum, quibus vacarunt, bonum publicum multatum sit. sic potius concludendum existimamus:

1. Quocunq; tempore Deus dat, illud est opportunum. Psal. 145. v. 15. Deus autem quandoq; in festo Paschatos dat, h. e. hac piscium copia flumina locupletat.

E. tempus illud Paschatos est opportunum.

2. Opportuno tempore quod Deus dederit, accipiendum est. Paschatos tempus est opportunum.

E. tunc id, quod Deus dederit, accipiendum est.

Ubi & imprimis notandum, quod D. Wolff. Franz. in histor. animal. sacr. p. 675. scribit: Verissimum enim est, quod
ad

ad nostros fluvios & manus non accedunt pisces omnes & singuli, ex mari praesertim, nisi tunc cum sunt optimi. Ecce tempus Dei beneficio opportunum: quin ergo accipis cum gratiarum actione.

31

Quò & accedit Charitatis lex, cuius vel praecipuam sabbatho diebusq; festis habendam esse rationem demonstravimus. Ecce enim piscatores, qui uni piscatoria provincia praefecti sunt, grandibus impensis retia sua parant, servant: Si iam opportunissimo tempore cessare & feriari jubeantur, damnum in signe, contra Charitatis legem, illis inferetur, imò nec alio tempore publico suo officio proximo prodesse poterunt. Ecce quid Petrus Givara c. 13. manual. scribit: Qui aliter sustentare se nequeunt, possunt laborare diebus festis. quam tamen veniam prolixam nimis fatemur ipsi.

Recta ergo & Christiana professione digna est illa, qua in bene constitutis rebus publ. in Necessitatis casu fit, dispensatio: de qua talem formamus συλλογισμὸν.

Quidquid in pijs & bene constitutis rebus publ. propter necessitatis inevitabilem rationem εὐλόγως καὶ θεολόγως toleratur, imò quandoq; pro circumstantiarum ratione à magistratu praecipitur, illud & sine naufragio religionis impietatisve suspitione, ubicunq; Christianismus floret, in eodem aut simili casu locum habebit. (taceo, in quibus rebus publ. antea θεολόγως à veris verbis divini ministris & magistratu id toleratum est.)

At in tot pijs beneq; constitutis rebus publ. in casu Necessitatis ἀλιευτικῆ εὐλόγως καὶ θεολόγως in die festo, & quidem solemniter festo (1.) toleratur, imò (2.) quandoq; pro circumstantiarum ratione à magistratu praecipitur. E.

Minoris membrum 1. probat experientia. e.g. Rostochij (sexcentas alias subsume urbes) captura piscium, salvo sancto religionis negotio, salva reverendi ministerij autoritate, Senatu amplissimo nec interdicante, ipsis Paschatis, Pentecostes, SS. Trinitatis

32 tatis festis operam, pro necessitatū ratione, dant piscatores, imò totis festis ne semel, necessitatū sic dictante lege, templum ingredi piscatoribus licet, ut ipsi à piscatorum cætu edocti sumus. Ecce piam, ecce legitimā in casu necessitatū, in orthodoxa republ. dispensationem. Scandalum ne hinc? hæctenus nullum.

Membram 2. quod attinet, Accepimus à nostratibus piscatoribus, ipso die, qui Trinitati solennis est, jussu Senatus pro necessitate rei (Principes enim excipiendi erant) ἀλιευτικὴν injunctionem esse. Scandalum ne hinc? acceptum fortè, datum nullum.

Sed audi & hoc: Ubi est eadem ferè ratio, ibi & idem jus ἡ ἀναλογία militabit:

In casibus his 1. Si tempore messis diebus pro festis nubila tempestas terram urserit, festo autem die cælum sit serenum, Solq; purius promicet, 2. Si tempus congressus piscium in diem festum incidat, eadem ferè est ratio.

E. idem jus ἡ ἀναλογία ibi militabit.

At in priori casu juris hoc viget, ut die festo cælo suffragante fruges in horrea vehantur (de his supra) E. & hic, idem juris dominabitur.

Ferè diximus: sic enim rectius concluderemus:

Ubi periculum est majus, ibi citius erit auxilium.

At in hac piscatura periculum majus est, ratio est: quod pisces opere suo peracto disgregantur, & à littore ripave in altum recedunt; fruges autem in apricum exposita non, nisi hominis mediante operâ sublata, tolluntur.

E. hic citius erit auxilium.

Elegantissima hic verba Constantini Imperat. notantur, qua C. de Ferijs. l. Omnes judices (legem integram supra citavimus) extant: Ruri positi agrorum cultura liberè licenterq; inserviant, &c. ne occasione momenti pereat commoditas cælesti provisione concessa.

Quib. tandem secundario subdimus:

Si

Si (1.) licet in piâ benèq̄, constitutâ republ. cum periculum est
 in mora, discedere à regulis juris communis, tollereq̄ omnem
 moram, per l. de pupil. §. Si quis rivos. ff. de no. op. nun.
 l. divus ff. de petit. hæred. consentit gloss. in l. fin. in verb.
 fideiuss. C. de ferijs, seq̄, ibi remittitur dispositio juris prohibi-
 tiva, vide Iacob. Ayrer. in process. hist. part. 1. c. 5. obs. 6.
 n. 8. quod & ea loca, qua mox ex eod. citabimus, satis superq̄
 explanant: Si (2.) cum necessitas urget (Necessitas enim legem
 non habet, sibiq̄ ipsi est lex, & multa illicita de jure, licita atq̄
 permiffibilia facit. c. 2. §. fin. extr. de observant. jeiun.
 ibid. de consuetud. vide Ayrer. in process. cit. part. d. c.
 2. obser. 1. n. 21 & c. 5. supra cit. obs. cit. n. 5. & c. 6. obs.
 4. n. 10. & c. 8. obs. 4. n. 20. & Brent. in c. 12. Matth. p.
 478. ubi legitimam huius regula limitationem vide: non enim
 in moralibus, ac in ceremonialibus & judicialibus procedit. &
 p. 480. Zuingl. in c. 13. Luc. Henric. Herp. in spec. aur.
 & c. loc. supra cit.) in questionibus ferias etiam maximè so-
 lennes non attendere licet, ut c. fin. extr. de ferijs Gregor. ix.
 concedit: imò si (3.) in causa alimentorum procedi potest diebus
 feriatis, l. 2. ff. de ferijs. quia causa alimentorum dicitur pia
 & favorabilis, cum illud, quod pro sublevanda anima corpore ve
 animato relinquatur, pium dicatur, Ayrer. part. d. c. 5. obs.
 6. nn. 10. 11. 12. cui & accedit, quod victualium usus, cum ad
 vita sustentationem maximè pertineat, alijs rebus magis sit ne-
 cessarius. Harprecht. in tr. crim. p. 1063. n. 2. 8. Quamò
 magis hic, ubi periculum est in mora, ubi necessitas summa ur-
 get, ubi causa est alimentorum, idem licebit?

Nec silentio hic prætereundum, piscem, dum catervatim se
 ante congressum conglomerat, (wenn der Fisch aufgethet) esse
 optimum & solidum, ubi verò congressus opere finito disgrega-
 tur, (wenn der Fisch abgethet) esse macilentum varioriq̄ corpore.
 Unde, ni serò cum Phrygijs sapiens, postq̄ festum, ut aiunt, ven-

E

aurum,

34. *turus, imò piscaturus es, in tempore operi tuo, quisquid es, intertus eris, aliosve in eodem occupari pie concedes.*

Membri tertij probationem supra sufficienter dedimus.

Quod verò ad piscium captorum venditionem, qua die festo habita concione instituitur, illa necessaria est, (Pisces enim recentes, si servandi sunt, muria in tempore imbui, ne factorem contrahant, oportet, quod quis non novit?) nec ergo profanationis festi causa existit, ut ex supra dictis luculenter patet. Porro si hac piscium venditio die festo abroganda est, cur non magis alia, qua diebus etiam festivissimis prostant, extra tamen necessitatis casum, vendi prohibentur? Ecce enim in infinitis bene, imò optimè constitutis rebus publ. consuetudine receptum est, ut piscatores pisces diebus quibuscunq, dominicis, festivissimis etiamputa Nativitatis, &c. Paschatos, Pentecostes, Trinitatis &c. in usum hominum publicè in foro piscatorio, ante habendam concionem, venum exponant, lanij suas carnes in macellis vendant, Oenopola Oenopolia, Zythopola Zythopolia &c. aperiant. vide quaso illud Luth. tom. 4. Ienens. edit. dict. p. 531.

” Die Juden sind auch zu aberglaubig / das sie diesen Text zu
” streng ziehen vnd machen, wie unsere Tolle Sophisten / die bald
” eine Sünde drauß machen / wenn man am Sontag Kraut
” feil hat. &c. cui subde illa Tolet. lib. 4. instruct. c. 24. Excusantur qui carnes vendunt, occidunt animalia, & vendunt necessaria illis diebus festivis ad victum. Sed hæc satis de venditione: non enim primò ea in questionem venit, sed ipsa à dissolutione, h. e. captura, quâ, seu antecedenti, sublata, tollitur consequens, venditio, & posita, ponitur.

Sed questionem hanc uberius prosequi piget, quia ουφίνεω rei luce suâ omnium Θεοδύως sapientium perstringit oculos. Plura si petis, ea que supra de Necessitatis casu disseruim, cōsule.

IV. MAGISTRATUS, Superiorum autoritas. Huc pertinent omnia servitia, qua magistratui subditi prestare tenentur,

35
tur. Hic autem lex Christiano erit, quod Deo magis sit obediens, quam hominibus, Act. 5. v. 29. nemoq; dabo dominis servitia prestare valeat, Matth. 6. v. 24. quodq; ei, qui paratus est judicare vivos & mortuos olim rationem reddere cogatur. I. Pet. 4. v. 5. imò, quod unusquisq; pro se id prestare teneatur. Dominorum (sub quibus & Magistratus & c. subsunt) rigor & tyrannis cesset, quod verò justum & æquum est servis (subditis & c.) prestetur. Col. 4. v. 1. sciantq; domini se Dominis habere in cælo, ibid. quò & commodè l. Si libertus ita. ff. de oper. libert. quâ servitia subditorum indeterminata ad judicium boni viri, h. e. iudicis reduci debere jubentur, respicit. Servi verò & quicumq; sint magis Deo, quam dominis superioribusq; suis obtemperant, se contra pia obedientie determinatas metas impia obedientia ab ijs flagitetur, exemplo sunt Ioseph, Genes. 39. v. 9. obstetrices Ebraorum, Exod. 1. v. 17. servi Sauls, I. Samuel 22. v. 17. Tobias, Tob. 2. v. 9. Petrus ac Johannes, Actor. 4. vv. 19. 20.

Sed unde digressi sumus revertamur.

Duplex otium est: Ignavum, quo inertes parant se non ad negotia, sed ad delicias & voluptates: quod genus otij adeò familiare & olim malè feriatum fuit, ut Anrithenes interrogatus, quid esset dies festus, *πᾶσι γὰρ γίγνεται ἀφορμὴν*, h. e. in gluviei & belluacionis occasionem, responderit. Honestum & necessarium, quo boni viri se reddunt aptiores ad negotia & vocationes suas sectandas. Brent. in c. 9. Luc. homil. 85. sub finem.

Prioris generis otio hinc semoto, posterius retinemus. Otium enim sabbathi erit negotiosum, sic ut illud in publica exercitiis ministerij conferatur. vide Chemnit. part. 2. L. C. p. 144. n. 4. Bullinger. tom. 1. serm. decad. 2. sermon. 4. p. 49. Eleganter hoc otium Isidorus Pelusiota lib. 2. epist. 116. huius, *Μὴ ἀγνοῖς ὅτι ὁ θεὸς Ἰαῖς ἐορταῖς καὶ παύσει καὶ κινῆσει ἐγκαταθήσει τῶν ἀνεργεσιῶν πρὸς ὑμῶν ἡμῶν, ἵνα οἱ πανηγυρίζοντες ἐν αὐτῶν τὴν εὐτίαν*

E 2

μνημον

μη μὴ ἐχθρῶς πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς εὐχαρίστησιν ἡ ἀρετῆν. ἡ
 πρὸς αὐτὸν. Non enim hujus præcepti vis est virtus in otian-
 do (Deus quippe non per se delectatur nostra quiete, Bulling.
 in c. 14. Rom. p. 108. Simler. in c. 16. Exod. p. 67. illa
 etiam non eget, Simler. l. d. multo minus in tantum eam delecta-
 tur, ut malis hominem occidi, quam non feriari, Brent. in c.
 31. Exod. ad v. 12. & seqq. lege eund. in comment. c. 56.
 Et p. 716. sed nostri commodi causa sabbatum sancitum est,
 & diei hujus sanctificatio animis nostris servit atq; corporibus.
 Simler. l. cit. vide eund. in c. 20. Exod. p. 91.) consistit, sed in
 sanctificando, ita ut hic dies præcipuum aliquod sanctarum re-
 rum exercitium habeat. Luth. in catechis. major. in expo-
 sit. præcept. 3. ut libertiores ab omni opere eo die conveniamus,
 beneficia Dei cum gratitudine recolamus, legem & verbum eius
 audiamus, ipsum colamus, ei serviamus: deinde ut proximorum
 curam geramus. farrag. Zuing. annotat. in Genes. c. 2. p.
 17. Et Otio enim indulgere & vacare ab opere, cultus Dei non
 est; at sabbatho ob id vacare, ut soli Deo servias, verbum ejus
 audias & mediteris, gratias pro beneficijs ei agas, id demum ve-
 rus cultus est. ead. in Exod. c. 16. p. 154. Sanctificare namq;
 sabbatum (quatenus id de homine intelligitur. Sanctificat. e-
 nim & Deus sabbatum, & homo, sed alio atq; alio modo. vide
 Zanch. vol. dict. p. 852. & seqq. elegantiss. Bulling. in præ-
 fat. sermon. ecclesiast. Et.) non est otio ignavo diem contere-
 re, sed sanctè colere, & sacrè usibus destinare, Simler in c. 20,
 Exod. p. d. vitare peccata, & opera sancta peragere. Vrsin. in
 explicat. cathechet. in ἐξήγησ. q. d. p. 762. ad verb. Sancti-
 fices. vide Luth. in catechism. major. in exposit. præcept.
 3. P. Martyr. in c. 2. Genes. Catechism. Trident. in ἐξήγησ.
 tert. præcept. ad verb. Sanctifices. Undè rectè Simler. in c.
 16. Exod. p. 66. b. Quies sabbathi non per se probabatur Deo,
 sed si servaretur ratione præcepti: quàm multè enim quotidie ori-
 antur

antur, quorum tamen profana est quies, vide & Calvin. in c. 2. 37
Genes. & in Pf. 92. ad vv. 2. 5. & in c. 50. Ef. ad v. 2. &
in comment. in Exod. in exposit. præcept. 4. ad v. 8.
Zuingl. in c. 2. Genes.

Sanctificatur autem Sabbathum non ita, ac si dies diei per
se præstet, Bulling. in c. 14. Rom. p. 108. Sabbathumq;
ex se aut in se aliquid peculiaris sanctitatis & spiritualis influ-
entia habeat, Chemnit. part. 4. exam. concil. Trid. p. 265.
Simler. in c. 20. Exod. p. 91. b. propter quam gratia Dei tunc
maior sit, & hominibus magis obvia, quàm alijs temporibus; &c.
vide Chemnit. p. cit. & seq. sicut delirant de die dominica
M. Leonard. de Ultin. in quadragesimal. serm. 12. le. ap.
& Biga Salutis serm. 107. in explicat. text. dominic.
16. post Trinit. ubi inter alias rationes, quibus explicant cau-
sam translationis sabbathi in diem dominicum, hanc tradunt,
quod vacantes die dominica ab exterioribus operibus magnas re-
velationes eadem percipiunt, ut Iohannes Apocal. I. v. 10. ubi
in spiritu se die dominica fuisse scribit: Thomas, qui certificatus
est de resurrectione Christi die dominica, & Saulus à Christo il-
luminatus dominica die, &c.

Stulti autem fuerunt Pharisei, qui maiorem curam habue-
runt de Sabbatho, quàm de homicidio, vel de adulterio, liquan-
tes culicem, camelum autem glutientes, Matth. 23. ut loquitur
Albert. Magnus in c. 9. Iohan. suntq; stolidissimi hodie ad-
huc Iudæi, quoniam tam spiritum, quam corticem legis spectantes,
ut loquitur Zuingl. in c. 12. Matth. totamq; observationem
sabbathi in externum illud otium collocantes, lege Brent. in c.
58. Ef. ad v. 13 vide & Augustin. in ps. 91. & Bulling. in
præfat. sermon. eccles. &c. (omnium optimè sic sabbathum
celebrabitur, si totum diem stertat Sabbatarium, ut Luth. tom.
4. lenens edit. dict. p. 531. affirmat.) inopiè multas supersti-
tiosas corruptelas sabbathi observationi assuerunt, dum non as-

38 *sanctum pomum, non corticandum allium, non interficiendum
pulicem Chemnit. part. d. L. C. p. 139. nisi te pungat, Brent.
in c. 14. Luc. non ambulandum super herbam, ne pedibus vella-
tur, non conscendendam arborem, aut in eam aliquid suspenden-
dum, ne ramus frangatur, poma sabbatho decerpta non comeden-
da, non ascendendum in equum, vestem vino aut oleo madafa-
tam non exprimendam aut eluendam, senapi non commiscendū
cum aqua aut vino, non legendum ad lucernam, nisi duo simul
legant, Brent. l. d. vide & eund. in c. 12. Matth. p. 477. reli-
giosè statuerunt. imò dum & Charitatis & Necessitatis, opera
sabbatho in proximum exerceri prohibuerunt, non audentes
iter facere, aut carnem coquere die Sabbathi, proximos tamen,
vexantes, ijs deniq; miserè insultantes, Calvin. in c. 58. Es. ad
v. 13. in brutis autem passi fuerunt, ut ipse Salvator testatur. vi-
& Luth. tom. 8. Jenens. edit. dict. p. 216. a. b. & seq.
Quò & referendum exemplum illud Salomonis Iudæj, qui in
Anglia versatus in cloacam die Saturni cecidit, nec inde extra-
hi voluit, dicens:*

*Sabbatha sancta colo de stercore surgere nolo.
quem iudex istius loci bellè die proximè insequenti, Solis puta-
dum eum extrahi vetuit, ultus est, sic patrefamilias, cū quo ver-
sabaturs, succinente:*

vel
ECCLESI-
ASTICVS.

*Sabbata nostra quidem Salomon celebrabis ibidem.
Ecclesiasticus in templi lectionem & auditum sacrorum
oraculorum urget: estq; finis ejus, ut memoria repetatur eius va-
cationis, quâ Deus, mundo sex dieb. condito, septimo die requie-
vit: quæ memoria conjuncta fuit cum cultu publico, qui in au-
scultatione verbi Dei & reliquis sacris cernitur. vide Borrh.
in c. 21. Exod. p. 581. Brent. in c. 58. Es. ad v. 13. Sicut enim
in congregationibus, quæ institutæ fuerunt post lapsum proto-
plastrum, adduxit ab Adamo erectas lapideas columnas non
procul à paradiso, quibus historia de creatione, de lapsu & pro-
missione*

missione venturi seminis fieri insculpta, ut Berofius tradit. pri-
 mi parentes sabbatum sanctificaverunt: Patriarcha suas aras
 huic usui destinaverunt, e.g. Abraham, Gen. 12. v. 7. Jacob, ibid.
 c. 33. v. ult. & c. 35. v. 3. & seqq. Iosue, Ios. 8. v. 30. Gedeon,
 Iud. 6. v. 24. Salomon, I. reg. 7. v. 48. Israëlitæ circumtulere
 secum in peregrinationibus arcam fœderis, quam tandem in Silo
 collocarunt, vide Ios. 18. David autem Hierosolymam translu-
 lit, vid. 2. Samuel. c. 6. in N. T. in congregationibus publicis eccle-
 sia legem & Prophetas Act. 13. vv. 14. 15. Moſen, ibid. 15. v.
 21. per omnia sabbatha legerunt, disputarunt, ibid. 20. v. 7. ver-
 bumq; Dei audiverunt, ibid. 13. v. 44. preces habuerunt, ibid.
 16. v. 13. Luc. 1. v. 10. I. Timoth. 2. vv. 1. 8. Deum psalmis lau-
 darunt, &c. I. Corinth. 14. v. 26. Colof 3. v. 16. canam Do-
 mini administrarunt, I. Corinth. 11. v. 20, &c. Act c. 2. v. 42.
 c. 20. v. 7. elemosynas deniq; collegerunt, I. Corinth. 16. vv.
 1. 2. quod & quidam fractionem panis, Actor: 20. v. 7. quam
 jam ad caena dominica administrationem retulimus, referunt.
 vide & si placet, centur. 1. Magd. lib. 1. c. 6. p. 240. & seqq;
 ita & nos adhuc tenemur Deum colere.

Necessitatem huius usus ecclesiastici eleganter demonstrant
 Martin. Bucer, lib. 1. de regn. Christ. c. 11. & libr. 2. c. 10.
 Simler in c. 20. Exod. p. 92.

Internus finis, quem externus significabat, vide Hyper. in
 epist. ad Colof. c. 2. p. 119. & in epist. ad Ebr. c. 4. p. 194.
 & Simler. in c. 20. Exod. p. cit. quiaq; spiritualis, typicus, &
 allegoricus, mysticusq; dicitur, potissimus deniq; & principalis, vi-
 de Luth. tom. 1. Jenens. edit. cit. p. 274 b. & tom. 4. p. 545.
 a. b. & p. seq. a. b. Calvin. in institut. lib. 2. c. 8. §. 29. & in
 comment. in Exod. in exposit. præcept. 4. ad v. 8.
 vsq; & in c. 58. Es. ad v. 13. est duorum graduum, Aret. in loc.
 probl. d. p. 171.

II.
 INTER-
 NUS.

Prior est huius vita, in qua contra vitia, in quibus invenitur
 voluntas

voluntas nostra sine voluntate Dei, ut Zanch. vol. cit. p. 844. loquitur, nobis certandum est, Aret. ibid. estq̄ spiritualement quietem agere, h. e. à carnis operibus (τὴν ἡμετέραν ἐργασίαν, quæ ἐξ ἀδύναμιν ἀεγίως οριούνται, prolixum catalogum texentem vide Apost. Gal. 5. vv. 19. 20. 21.) cessare, idem. p. 170. Bulling. tom. 1. serm. decad. 2. sermon. 4. p. 48. b. & in præfat. serm. ecclesiast. & c. hoc est, non facere quæ volumus ipsi, sed quæ Deus, vide Zanch. vol. cit. p. 845. quod fit, si sequamur ductum spiritus sancti, ac perferamus, ut voluntas Dei in nobis & de nobis fiat, vide Alexandr. Ales. in epit. catechif. Dn. Melanchth. Deuq̄, in nobis opera sua operetur, Zanch. vol. dict. p. 244. ut, ex cōmentatore Damasc. in c. 24. lib. 4. loquimur, servus & ancilla, h. e. perturbationes animi, Ira, Voluptas, Timor, Amor, Spes, Gaudium, quæ rationi servire debent, à suis operibus, scil. inordinatis motionibus temperentur, & sub moderatione rationis contineantur in quiete & tranquillitate. Jus super subjugale nostrum, scil. corpus sub anima jugo constitutum, vita nostra tempore quiescat, à suo opere, sensuum scilicet illecebræ, vide & Calvin. lib. cit. instit. c. d. §. 29. & Zuingl in c. 12. Matt. deniq̄, ὡς ὁ κύριος ἐν ἐπιπέδῳ, ut in novitate vita cum Christo resurgamus, vide Stapleton. prompt. moral. part. æstival: dominic: 16. post Pentecost: t. 4. p. 365. sicut Apost. Rom: 6. v. 4. docet. Consepulti sumus & c. & ubi resurrexerimus, celestia quæramus, sapiamus, mediternur, non terrena, Stapleton. l. d. consër & Zanch. p. paulò antè cit. ut item Apost. Colofs. 3. v. 1. his, Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt (τὰ ἄνω) quærite, docet. Si namq̄ in requiem Dei ingredi volumus, nostrum erit à carnis operibus cessare, sicut DEUS septimo die ab operibus cessavit, ut egregiè autor ad Ebr. c. 4. ratiocinatur. vide in illud Calvin. ad v. 10. & Spangenberg. in catechif. in resp. ad quæst. antepenult. August. tract. 20. in Iohan.

ita inquit: Sacramentum Sabbathi antiquis patribus nostris praeceptum nos Christiani SPIRITUALITER observamus: ut ab omni servili opere, id est, ab omni peccato abstinemus nos, & habeamus quietem in corde nostro, id est, tranquillitatem spiritualem. P. Galatin. lib. II. de arcan. cathol. veritat. c. 8. in princ. Spirituale sabbatum aliud non est, nisi non habere peccatum: nullum enim opus servile in eo praeceptum fuit &c. Sed quid aliud est opus servile, nisi peccatum, cum juxta dominicum verbum Ioan. 8. omnis, qui facit peccatum, sit servus peccati? Rupert. in c. 12. Matth. de glor. & honor. filij hominis, lib. 9. p. 133. Ita demum violatur sabbatum, si quis faciat servile opus. Servilis operis diffinitio vera est praecepti contemptus. Pertinent huc ea, quae Suid. de Apostolica Politia tradit h^{is}. Αποβολή πολιτεία, τρεπνή, ὀφθαλμῶν ἀκρίβεια, γλώσσης ἐγκράτεια, σώματι δολαγωγία, φρόνημα ἔσπειρον, ἐνοσίχθωνος, ἀφροσύνη, ὀργῆς ἀφανισμός, ἀγγαρευόμενος προσθεῖ, τυπτόμενος. ὀπιβαλλε, ἄποσερέμενος. μὴ δικάζε, μισέμενος. ἀργία, διωκόμενος. ἀνέχε, βλασφημέμενος. περιεργάσει, νεκρώσει. ἡ ἀμαρτία, συσταυρώθη τῷ χριστῷ, ὅλην τὴν ἀργίαν μὲθες ἐπὶ τὸν κύριον. Damascen. libr. 4. c. cit. τὴν ἐβδόμην ἐν ἡμέραν ἀργίαν μὲν ἀγειν ἐκ τῶν σωματικῶν, τῆς ἡ πνευματικῆς ἐναρχολεύεται προσείσων ὀνόματι, μουσικῶς πάντες τὸν χρόνον τῷ ἀληθινῷ Ἰσραὴλ, καὶ νῦν ὀργῶν τε θεῶν ἔχοντι ὑπέφηνε τῷ θεῷ ἑαυτὸν προσάγειν, καὶ ὑπεράνω τῶν σωματικῶν γίνεσθαι. Sed vide & definit. Græcor. & Iudaorum supra datas, quæ h^{is} ad finem collimant.

Posterior est gradus aeterni illius Sabbathi, cujus in hac vita sola est meditatio, Aret. p. 171. Loquitur de hoc Esaias c. 66. v. 23. & autor epist. ad Ebr. c. 4. v. 9. Pulchre de hac significatione Sabbathi differit Remigius in pl. 91. citant. centur. Magdeburg. 9. c. 4. p. 1197. Quod sabbatum illud, quod Iudæis injunctum fuit ad celebrandū, sit signum futura requie, notat liber Geneseos, qui cum precedentes dies per mane &

F vespe.

vespere determinat. septimam illam diem, videlicet sabbatum, in quo Deus ab omni opere requievit, per vesperam non determinavit. Quia requies illa, qua per hoc sabbatum futura designatur, nullis tenebris obscuratur, sed in purissimâ charitate aeternaliter agitur. Haymo citante centur. ead. c. eod. p. 56. Lex aeternâ requiem non dabit, nec de ea agebat, sed de significatione illius quietis: & in hoc erat totus finis: quia lex præcipiebat in sabbato ferriari, quod erat signum futura quietis, qua, ut ait Radulph. lib. 16. c. 1. in Levit. citant. centur. Magd. 10. c. 4. p. 259. in septimâ mundi aetate perfecta iustus omnibus servatur.

Et hic est verus usus Sabbathi, quem adeo exactè Jehova in tertio præcepto exigit, & verbo Memento inculcat, de qua voce vide Chemnit part. L. C. d. p. 142. & Stapleton. l. d. p. 369. Sanctificari enim, ut Origenes, dicitur id quod à profano seu communi usu separatur, & ad cultum Dei, seu res divinas deputatur. vide & Luth. in c. 2. Genes. quod sit, si finis hic Sabbathi observatur, h. e. collocatio in opera sancta, ut Dn. Melanchth. in interpret. text. Dominic. 17. post Trinit. loquitur, ut avertamus à sabbatho pedes nostros, ne faciamus voluntatem nostram in die sancto Dei, & vocemus sabbatum delicatum, & sanctum Domini gloriosum, & glorificemus eum, non facientes vias nostras & c. vide Es. c. 58. v. 13. quod si non fiet, odio habebit Dominus & projiciet festivitates nostras, & non capiet odorem cæti nostrorum, Amos. 5. v. 21. confer Es. l. v. 11. Jerem. 6. v. 20. disperget contrâ super vultus nostros stercorem solennitatum nostrarum, Malach. 2. v. 3. & c. Hac est enim propriè Pietas, Religio, Dei cultus & observatio sabbati, ut in Deo, non in nobis, requiescamus, ut illi gratias agamus. Stapleton. l. d. p. 367. confer & si places, Theodoret. in qq. in Genes. q. 21.

Usus hunc Sabbati magis, quàm ab afflictione & labore inter-

inter-

intermissionem urfisse Deum, h. e. in praeceptione magis vocatio-
nem animi ad Deum, quam intermissionem ab afflictione & la-
bore corporali, ut loquitur Commentat. Damasc. requisitam,
docet Damascen. lib. &c. c. cit. exemplis

I. Mosis qui totos dies quadraginta bis jeiunavit, Exod.
c. 24. v. 18. c. 34. v. 28. (non ter, ut Ebraei ex Deut. 9. vv. 9. 18.
25. colligere satagunt; Secundum enim jeiunium, cuius Exod.
34. v. 28. mentio fit, bis vv. 18. 25. annotatum est, Commen-
tat. Damascen. verba Damascen. haec sunt: Πέντε & Μωϋς
παραπέμνωτα ημερών, & ἄνθις παραπέμνωτα ἡμερῶν περὶ εὐ-
σεῖα τῶν ἡμερῶν &c.) & ita diebus sabbathi, quibus tamen ex vulga-
ta Judaeorum traditione jeiunium non instituebatur, vide Iudith.
3. v. 6.

II. Elia, qui longo tempore post legem promulgatam incredi-
bile confecit iter diebus etiam sabbati: intervenientibus quadra-
ginta illis diebus I. Reg. 19. v. 8. cum tamen Iudaeis interdictum
esset longiorem, quam mille passuum viam facere, milliariumque
peragere, Comment. Damasc.

Commode hic de Sabbati itinere duo notabimus:

1. Statuti ortum. 2. Itineris mensuram.

De Statuti ortu hac ὁμοφωνως concluditur, Non esse eius
causam Deum. De hominibus diversa est opinio. Calvin. in act.
apost. ad. c. i. v. 12. Iter sabbathi à lege praescriptum non fuit,
sed credibile est propter lasciviam populi, qui non facile contine-
batur, sed sabbato ad sua negotia excurreret, reprimentam,
communi sacerdotum concilio editum fuisse, ne ultra duo millia
sabbato conficere liceret. Tametsi Hieronymus in resp. ad
Algas. hanc traditionem, à duobus Rabinis, Atriba & Simo-
ne Heli fluxisse affirmet. id. ibid. Anselm. in c. 2. Colof: Si
quando, inquit, eos (Iudaeos) juxta literam caeperimus arctare, ut
non ambulent, nec jaceant, nec stent, sed tantum sedeant (ex tra-
ditione veterum, quâ jussum est ijs, ut diebus Sabbati sedeant.

44 unusquisq; in domo sua, & non egredietur, nec ambulet de loco in quo habitat.) si velint precepta servare, solent respondere & dicere, Barachias & Simeon & Elled magistri nostri tradiderunt nobis, ut duo millia ambulemus in sabbatho. in postill. Melanchth. part. ult. p. 20 4. mentio fit in genere Magistrorum Iudeorum, sic: Præterea dicunt, Magistri nostri dederunt nobis legem, quod liceat ire mille passus &c.

Itineris mensura apud scriptores variat: Nostrorum quidam duob. millibus passuum hoc describunt, ut centur. i. Magd. lib. i. c. 6 p. 245. Olivetum enim tam procul ab Hierosolymis abfuisse narrat. Lucas: erat autem propè eum montem Bethania, quam ait Iohannes stadijs quindecim ab Hiero-Solymis abfuisse: quod spacium duo millia passuum comprehendit. idem & habet Calvin. in act. Apost. c. i. ad v. 12. Osiander. in Ægyptiōd. l. actor. cit. duo millia passuum confici absq; suspitione profanationis Sabbati potuisse ait. Anshelmus l. d. ex sententia Iudeorum, duo item millia passuum itineri Sabbathi tribuit. Quidam verò mille passibus hoc iter definiunt, ut Hugo in l. act. cit. Commentat. Damasc. in verbis citatis. Postilla Melanchth l. pauld antè cit. Wigand. ex Bedà in explicat. catechist p. 435. Adversariorum hi. Calvin. in act. Apost. l. cit. Phil. Mornæus de verit. religion. Christ. c. 31. p. 517. duo millia, bisve mille passuum statuunt.

Sed quid in hac opinionum diversitate affirmandum? Resp. Spacium illud, quod inter Solyma & Bethaniam interjacet, itineris mensuram definiet. Illud autem est 15. q. stadiorum, h. e. circit r 15. stadia Ioh. II. v. 18. E. circiter duo millia passuum erit iter sabbathi, h. e. ad mensuram dimidij miliaris germanici accedet. vide Flac. in clay. SS. part. i. sub voce Sabbath. qui & ibid. miratur, unde apud Lyranum ceterosq; recentiores interpretes legimus iter Sabbati non habere plus, quam milite passus, nisi forte hoc acciderit vitio librariorum.

III. Da-

III. Danielū, qui c. 10. v. 3. seivium hebdomadarum, & sic
interuenientibus Sabbathi diebus luxisse, panemq; desiderabi-
lem non comedisse, ait.

43

IV. Israelitarum, qui 1. circumcidebant pueros suos, ubi
octauus à natiuitate dies in sabbatum incidebat. 2. Magnum
ieiunium, si secundum temporis rationem in diem sabbati occur-
rebat, obseruabant, licet lex præciperet sabbato non esse ieiun-
mandum.

V. Sacerdotum, qui sabbatis in templo sabbatum, quan-
tum ad operationem, exteriorem manu exhibitam in hostiarum
immolatione, lotionem & præparationem, violabant, & sine crimi-
ne erant. Matth. 12. v. 5.

VI. Phariseorum, qui etiam die Sabbati iumentum è fovea,
si fortè in eam incidisset, extraherent.

VII. Populi Israelitici, qui septem dies, in quibus erat sab-
batum arcam Domini circumferabant, Hierichūtināq; mœnia,
per circuitum demoliebantur.

Fuit res sabbati, succedit quaestio de tempore, ubi quaritur:

An Ecclesia N. T. rectè diem Sabbati in alium diem
transfulerit?

Judæi negativa subscribunt, Nos affirmatiua. Illi anti-
quitate Sabbati & reuerentiā instituti moti, litem nobis mo-
uent; Sed ecce, ipse Dei populus nec per 40. annos in deserto sab-
bata obseruauit. Iericho enim die septimo occupatur & vastat-
ur. Ios. 6. vv. 4. 15. 16. vide Damasc. lib. & c. c. c. Sed è r. a. v. l. o.
Φαρισαίων, quæ Sabbatariorum sunt, videre liber: quorum est

I. Leges ante Moysen latae sunt immutabiles, morales & per-
petua.

Præceptum hoc de Sabbato tale est. E.

Resp. cum Chemnit. part. d. L. C. p. 137. totum illud tem-
pus, usq; ad aduentum Messie, tempus umbrarum, signorum,
pedagogia &c. etiam ante legem Moysis, fuisse. Alias enim &

F 3

sacrificia

46 sacrificia & circumcissionem, qua ante Moysen instituta sunt, nos in N. T. obligatura. idem & habet Ursin. p. 770. ad obiect. 4. Quin & licet ante lapsum à Deo lex de Sabbato sancita sit, Genes. 2. v. 3. sic ut observatio eius non competat legi in monte Sina data, sed ante promulgatum decalogum celebrata sit, ut patet ex Exod. 16. vv. 22. 23. &c. sicq; idem perpetuum videatur, cum leges ante lapsum data non videantur typi beneficiorum Messia, utpote de quo non data erat. promissio, unâ nempe & eadem conditione existente, tamen perpetua non est. Leges enim morales, quarum notitia naturales menti humana sunt impressa in creatione, non sunt typi beneficiorum Christi: ac sic mutationi facta est obnoxia, &c. Ursin. p. cit. ad obiect. 5. vide & Zanch. vol. dict. p. 355.

II. Quale est totum, talis & esto pars.

Decalogus autem, qui habet rationem totius, lex est perpetua.

E. & tertium praeceptum, quod partis tenet modum, perpetuum est.

Resp. esse fallaciam à non distributo ad distributum, minoremq; qua non est completè universalis, limitandam his: quatenus est moralis, vide postill. Melanchth. part. d. p. 196. & seqq. Ursin. p. 769. ad obiect. 1. nec aliquid ceremoniale continet. Wigand. in explicat. catechist. lib. 2. p. 439. Appendices autem siue determinationes moralium praeceptorum significationis causa usq; ad Messiam servanda fuerunt. Ursin. ibid. vide Pezel. part. 3. obiect. de observat. Sabbath. in resp. ad arg. I p. 167. & seqq. Simler. in c. 20. Exod. p. 92. b.

III. Praecepta Decalogi ad omnes pertinent.

E. & tertium praeceptum.

Resp. ad antecedens, per limitationem hanc ἐξ ἐλέγχου τοῦ μὴ ἀπὸ ὧς, quatenus sunt moralia. Pelarg. in Damasc. lib. 4. c. 24. p. 237. b. in resp. ad obiect. 1. Ursin. p. d. ad obiect. 2.

IV. Sabba-

IV. *Sabbatum est pactum sempiternum inter Deum & 471*
filios Israël, signumq; perpetuum, Exod. 31.vv. 16.17. &c.
E. non fuit abolendum.

Resp. I. ὁπωπιὰν esse in voce Perpetuum. Nam Perpetuitas consideratur vel absolutè, vel relatè. Priori modo intelligitur aternitas: Posteriori finita perpetuitas, h. e. perpetuatio longi, definiti tamen temporis, ut Ursin. loquitur. vide Chemnit. part. 4. exam. Concil. Trid. p. 254. & part. 2. L. C. p. 50. n. 4. Pelarg. in Damasc. lib. & c. dd p. 238. in resp. ad obiect. 4. Pezel. part. obiect. cit. p. 170. & Simler. in c. 2c. Exod. p. 92. b. inprimis P. Galatinum lib. de arcan. cathol. verit. II. c. 5. cuius & infra in generalium argumentorum, pro totius legis immutabilitate, examine ad §. 7. meminimus. Significatio hac posterior patet inter alia ex collatione Exod. 21. v. 6. & Levit. 25. v. 40. &c. vide & Genes. 17. v. 7. Exod. 29. v. 9. Levit. 23. vv. 14. 21. 31. 41. ps. 89. v. 5. lege & Hunn. de Sacrament. c. 2. ubi de Circumcisione, quæst. 17. Ursin. p. 676. M. Leonard. de Utino in quadragesimal. serm. 12. le. ev. ait, Pactum hoc non dici sempiternum, quod non exprimat tempus, quousq; observandum sit. Pelarg. in Iesuitism. c. 18. p. 137. ait: hoc perpetuum non notare indeterminatè perpetuum, sed illud, quod Politia Mosæica constitutum fuit tempus, usq; ad διόρθωσιν, h. e. tempus correctionis. Ebr. 9. v. 10. idem & Brent. ad Genes. 17. v. 7. mox citat. & Chemnit. in exposit. v. 31. Levit. 23. tradunt.

II. Si reiecta ὁπωπιὰν absolutè perpetuitatem hic intelligi concedatur, ea tamen non est typorum, sed rerum ipsarum, quarum veritas in ecclesia sit perpetuò duratura. Hunn. Ursin. h. dd. vide & hunc p. 770. ad obiect. 3. & sic Sabbato morali accommodari rō perpetuum posset, quod ad significatum attinet, quod est cessatio à peccatis, & quies in Deo. Pezel. part. obiect. d. p. 170

48 d p. 170. Commentat. Damascen in c. toties cit. sic habet:
Quod sit, ut sabathum Iudaorum rectè dictum fuerit legitimū,
semperiternum, & perpetuum, non quidem in se, & literali corpora-
raliq; observatione & ritu, sed in sua veritate exemplari & spi-
rituali illius completionē.

V. Causa legis perpetua facit legem perpetuam.

Memoria autem & celebratio creationis, operumq; Dei me-
ditatio perpetua causa est sanctificationis septimi diei, qua non
ad Iudaos duntaxat, sed etiam ad Christianos pertinet.

Resp. esse πνευματικὸν consequentia: addendum enim ad
majorem, si causa illa seu finis necessariò & perpetuò hanc legē
ceu effectum ac medium requirat: non autem, si alijs tempori-
bus medijsq; ad eundem finem rectius pervenietur, aut aliā lege
eundem finem non minus consequi legislator possit. Iam verò
meditatio & celebratio operum Dei aliàs fieri potest. E. Ursin.
p. 771. ad obiect. 6. Pelarg. in Damasc. l. d. in resp. ad obiect.
3. p. 237. b. sic habet: Nec enim, quia creationis & beneficium à
singulis in utroq; testamento expendendum & recolendum assi-
duè, idcirco memoriam eius per figuras & ceremonias veteres
servari oportet. Nam & alia Dei beneficia, velut Regeneratio,
non amplius per circumcisionem: Liberatio ex servitute Egypti-
aca, per agni paschalis esum: sed alijs inculcantur & recoluntur
modis. Simler. in c. 20. Exod. p. 92. b. ex falsa hypothese ait
procedere argumentum: Symbola enim (pergit) earum rerum,
quarū cognitio est perpetua, h. e. perpetuò necessaria, servanda pre-
pterea non sunt, quia rerum conditio talis est. Nihil enim ferè in
veterum omnibus ceremonijs figuratum fuit, quod non sit nobis
cognitu necessarium, & tamen non propterea ceremonia ille
revocanda sunt. Dices (verba adhuc Simler.) hoc ideo non fie-
ri, quod symbola fuerint rerum futurarum, quibus exhibitis
cessarint: at hoc esse monumentum rei praterite. [Dico etiam
prateritarum rerum symbola fuisse, qua nobis cognitu utiles
& ne-

¶ necessaria sunt, ut Circumcisio faderis divini, Pesak liberati-
onis ex Aegypto, &c. 49

6. Ceremonia tantum Mosaiica sunt abolita.

Præceptum verò de Sabbato colendo non demum à Mose
propositum, sed ab origine mundi observatum est. E.

Resp. ad maiorem, quæ præsupponit falsum. Non enim so-
lum ceremonia Mosaiica, h. e. quæ Moysis temporibus introductæ
sunt, sed antiquiores illis, abrogata etiam leguntur. veluti ma-
tatio & immolatio pecudum sanctis patribus usitata: lex de suf-
focato & sanguine post diluvium tradita: Circumcisio, quæ in
Abraha incidit aetatem. Pelarg. in Damasc. p. 237. in resp.
ad obiect. 2. Simler. in c. 20. Exod. p. 92.

7. Si spiritualis utriusq. testamenti sabbatismus est idem,
etiam unum utriusq. erit sabbatum.

Antecedens verum est. E. & Consequens.

Resp. Pelarg. in Damasc. p. 238. in respon. ad obiect.
3. esse $\pi\epsilon\gamma\alpha\lambda\omicron\gamma\iota\omicron\ \mu\omicron\upsilon\upsilon$ consequentis. Etsi enim, ait, si Christum
respicias, una eadèq. requies utrobique fidelibus ostensa & parata
sit: non tamè, ut idè symbolū eadèq. figuram & ceremoniā reci-
piamus, firmè consequitur: alioquin (NB.) eadem oporteret in
Sacramentis N. T. esse symbola. cum illis, quæ antiquitus exhibe-
bantur. vide & Simler in c. 20. Exod. p. 92. b.

8. Octava ratio colligitur (sed quomodo?) ex fluvio quodam,
qui tota hebdomade lapillos trahat, Sabbatho autem quiescat:
unde & sabbaticus dictus sit, à sacro Iudaorum septimo die sic
nominatus. Sicut, aiunt, hic fluvius sabbato quiescit, sic & ne-
cessarium esse homines omnes sabbato quiescere, & Iudaici Sab-
bati observationem retinendam de fluvio hoc agunt Flav. Jo-
seph. lib. 7. bell. Iud. c. 24. Plin. libr. 31. nat. hist. c. 2.

Resp. Pelarg. in Damasc. p. cit. in resp. ad obiect. post.
nihil pro Sabbati Iudaici observatione ex hoc fluvio, qui fortè
olim extiterit, nunquam autem hodie appareat, colligi posse: quin
potius, sicut ille fluvius esse desijt, etiam Iudaici sabbati obser-

G vationem

50 vationem desisse. vide & P. Galat. libr. II. c. 9. lat. 583. lit. E. & seqq. & lat. 584. lit. G. & lat. tot. seqq.

Sed age & hæc Iudaorum recentiorum, quæ pro legis Mosai-
cæ totius h. e. singularum eius partium, ut Chemit. part. 2.
L. C. p. 48. explicat, immutabilitate afferunt, argumenta, &
quibus, per consequens, partis ceremonialis præcepti tertij stabi-
litem perpetuitatemq; probare nituntur, videamus.

I. Quamdiu manet alicuius effectus causa, tamdiu & ille ef-
fectus durat.

Legis autem totius h. e. singularum partium legis, causa sem-
per manet.

E. & tota lex semper manebit. proponit hoc ex Iudaorum
sententia P. Galat. libr. cit. c. 3. lat. 557. lit. C.

Resp. idem lat. 559. lit. E. ad maiorem, eam concedi de causa,
quam necessario & per se sequatur effectus. Ubi neganda minor
erit. vide locum elegant. Consule & suo modo argumentum su-
prà 5. in serie specialium pro Sabbati perpetuitate argumen-
torum.

2. Quot sunt hominis potentia, tot erunt eius actus. Uniuscu-
iusq; enim potentia perfectio est proprius eius actus.

Homines autem potentia sunt duplices, alia corporales, alia
incorporales.

E. duo erunt hominis actus, in quibus eiusdem consistet perfe-
ctio, corporalis ac intellectualis.

Si lex ad hominis perfectionem ordinata ad hæc duo eum ne-
cessario reducet, omne, quidquid intendet, vel ad corporis vel ad
anima reducens ornamentum, illud moribus, hanc intelligentiâ
ornando: Cumq; homo semper utroq; horum egeat, semper lex, qua
omnia hæc administrat, necessario permanere debet. idem lat.
557. lit. D.

Resp. id. lat. 559. lit. F. Nihil aliud toto hoc argumento con-
vinci, quam quod ea, quæ ad cognitionem (intellectus) & mores
(corporis), allinent, permaneant,

3. Stan-

3. *Stante figurato stat figura.*

Figuratum autem est aeternum: quia est aeterna veritas.

E. & figura aeterna erit, & lex Mosaitica, qua figuris plena est, aeterna erit. id lat. 557. lit. E. F.

Resp. id. lat. 559. lit. G. Et per concessionem sed limitatam: non hinc sequi, quod exterior legis observatio obligatorie maneat, dum legis figura potissimum in ipso literali intellectu, qui nos ad intellectualem allegoriam ducat, consistant. Actus verò corporis exterior, etsi ad stimulantium coadiuvet, parvam tamen in hoc vim habeat, sed ipsa literalis interpretatio concepta potissimum nos ad hoc ducat & stimulet, etsi exterius nihil agamus.

4. *Si tota lex eodem tempore cum singulis suis partibus promulgata est, aut tota cum singulis suis partibus est eodem modo retinenda, aut tota eodem modo abolenda.*

At verum prius. E. & posterius, vide Chemnit. part. 2. L. C. p. 48. n. 1.

Resp. Burgenfis, cuius responsum citat & commendat Chemnit. ibid. p. seq. Deum in legis promulgatione ostendisse, se non habere eodem loco leges Ceremoniales & Forenses cum Decalogo. Nam 1. Decalogus datus fuit primo loco & tempore, ac modo solenniori. Deus enim ipse eum dedit, Exod. cc. 19. 20. Deut. 5. v. 22. Ceremoniales verò & Forenses leges dedit mediare, hic v. 31. Tu hic ista mecum &c. 2. Decalogus fuit conscriptus ab ipso Deo, hic v. 22. Ceremoniales & Forenses leges à Mose scriptas fuerunt. Exod. 24. v. 4. Deut. 31. v. 9. 3. Tabula decalogi posita fuerunt in arcam fœderis. Deut. 10. v. 5. 1. reg. 8. v. 9. 2. Paralap. 5. v. 10. Ebr. 9. v. 4. ut praeceperat Dominus. Exod. 25. v. 21. Deuteromita verò, quod habebat reliquas leges à Mose scriptas, custodia sacerdotum, Deut. 31. v. 9 & regis, ibid. c. 17. v. 19. commendatum fuit.

5. *Deut. 4. v. 2. praecepit Moses non addendum esse ad verbum Domini, quod loquatur Iudaïs, nec auferendum esse ex eo,*
G 2 loquitur

52 loquitur autem nominatim de ceremonijs & iudicijs.

E. Christiani male ceremonias & iudicia Dei tollunt, tantumq; Decalogum retinent.

Resp. Chemnit. p. supra cit. Deum constituisse certum terminum durationis, intra quem nihil debebat addi vel demeri. Promulgato autem novo federe, antiquari prorsus debuisse vetus. Ierem. 31. vv. 31. 32. Daniel. 9. v. ult.

6. *Qualis causa, tale & est causatum.*

Deus, qui legum causa est, non est homo, ut mentiatur, nec filius hominis, ut mutetur. Num. 23. v. 19.

E. & effectum, h. e. leges Ceremoniales & Iudiciales non erunt mutabiles.

Resp. Chemnit. ibid. Deum illas leges tulisse, non ut perpetuo, sed ad certum tempus durarent. Ebr. 9. v. 10. E. quia Deus eas tulit, ut mutabiles, ne voluntati divinae non constaret sua immutabilitas, necessaria earum fuit abrogatio.

7. *Ex Deut. c. 29. v. ult. Universam legem in aeternum permansuram colligitur. In specie autem loca testantur sequentia.*
1. *de Circumcisione, Gen. 17. v. 7. 2. de Sabbatho. Exod. 31. vv. 16. 17. de quo vide supra in speciali. Sabbathariorum argumentorum examine §. 4. 3. de Paschate, Exod. 12. v. 14. 4. de Ferijs, Levit. c. 23. vv. 14. 21. 31. 41. 5. de Lucernis, Levit. 24. v. 3. 6. de Panibus propositionis, ibid. v. 8. 7. de toto sacerdotio Levitico, Exod. 29. v. 9. vide & v. 42.*

Resp. ad haec loca P. Galat. lib. cit. c. 5 Chemnit. part. 2. tot. cit. L. C. p. 50. Ursin. in explicat. Catechet. in exam. quaest. 92. dist. 3. p. 676. quos vide. sed & supra in speciali. argument. Sabbathar. examine vide §. 4.

8. *Deus ipse praescripsit certos ritus in ceremonijs, & certam formam reipubl.*

E. non sine contumelia Dei leges civiles possunt praferri legibus forensibus Moisaicis.

vide solut. huius argumenti in Resp. ad §. 5. 6. Ursin.

Ursin. p. 678. hanc rationem his proponit: Optima & iustissima politica forma semper est retinenda. Judaica politica forma utpote à Deo constituta, fuit talis. & retinenda.

13

Resp. id. l. d. fallaciam hic committi à dicto secundum quid. Maiorem enim simpliciter. Minorem verò secundum quid esse veram, cum iudaica politica forma fuerit optima non absolute, sed illo tempore, illo loco, & in illa gente, &c. facit hoc ille, quem de Ceremonialium & Forensium legum politicaq; Mosaica usque antiquo afferunt inter alios finem Theologi, ut essent nota professionis, signa & distinctiones, seu macerics, quibus Israël's ecclesia à reliquis gentibus ad tempus discerneretur, & à multiplici gentium idolomania ad tempus arceretur.

9. Cultus, quem Ezech. c. 40. describit, pertinet ad regnum Messia, & in eo est observandus.

Sed ille cultus est merè typicus & ceremonialis.

E. & idē in regno Messia adhuc est observandus, & per consequens, non est abolenda, sed instauranda Judaica religio & politica.

Resp. 1. ad Maiorem, qua non est simpliciter vera: Propheta namq; vaticinatur quidem de regno Messia, sed non tantum, simul namq; cultus ceremonialis in iudaea post reditum ex Babylone futuram instauracionem, & usq; ad Messiam duraturam describit.

2. Ad Maiorem. Non tantum typorum instauracionē promitti, sed & sub typicā descriptione precipue notari ac promitti spiritualē conditionem ac magnificentiam ecclesia in regno Messia &c. vide Ursin l. d. p. 677. e. g. reg.

Legem Mosaicam in cunctis ceremonialibus, lege Messia adveniente, cessasse, eleganter tradit P. Galat. lib. cit. c. 1. viderem legem impletam esse, docet id. c. 2. eandem mutabilem fuisse c. 3. imò saepenumero actu esse mutatam, c. 4. demonstrat. quem se placet, vide lege & ibid. cc. 10. 11. 12. lectu dignissima.

Nos ergò, quibus constat Sabbathum legale Christianis non imponendum, vide Hieronym. in prolegom. epist. ad Galat. dum externa temporis observatio nihil prodest Christianis

G 3

(namq;

54 (namq. tūl'raël, utpote, quem Deus ex Egypto duxerat, forti
mana, tantum lex de Sabbatho. quoad ceremoniale, lata erat, id
quod inter alia ex Exod. 3. v. 17. Deut. 5. v. 15. evincimus. vi-
de Chemnit. part. d. L. C. [p. 139. P. Galatin. libr. cit. c. 9.
sub finem) nec Deo sine interno pij animi affectu placet, ut patet
ex Es. 1. v. 13. libertate hac per gratiam Domini nostri Iesu
Christi fruimur, ut Colof. 2. v. 16. Apostolus docet, iudica-
musq. omnem diem, Rom. 14. v. 5. confer Actor. 15. v. 10. &
seqq. vide & Brent. in c. 25. Levit. p. 898. & seq. ex quo
nullus altero est prastantior. Luther. in Catechif. maiori l. d.
& Spangenberg. in catechif. ex eodem, in qq. præcept. 3.
& Chemnit. part. 4. Exam. Concil. Trid. pag. 256. vide &
Herman. Bodium in unione disidentium p. 92. & Hie-
ron. libr. com. in epist. ad Gal. c. 4. v. 10. non quidem quasi
septima dies, qua ante sanctificata fuit, nunc sit maledicta, ut
non liceat in illa quiescere, & conventus ecclesiasticos celebrare,
sicut olim Summistæ, qui statuerunt Sabbatho non esse à labo-
re cessandum, ante solis occasum, ne Iudaizaremus, delirarent:
Apostoli namq. in ea sæpè convenerunt & docuerunt, vide Che-
mnit. part. d. Exam. concil. Trid. p. cit. sed libera observatio-
ne, absq. superstitione, & non ut cultum Dei in feriando simplici-
ter statuamus, neq. ut promereamur justitiam apud Deum, Hy-
per. in c. 4. Gal. pag. 59. omninò absq. necessitate legis Mosa-
ica, ut docet D. Apost. Gal. 2. v. 4. vide Chemnit. in L. C. p.
137. Indifferens enim est, quo die fiat publicum ministerium,
sabbatho, an dominica die, modò sine superstitione & offensione
piorum id fiat, Alexand. Ales. in epit: ἐρωτησαλὸν cate-
chism Dn. Melanchth: vide & hic Bodium liam cit. Che-
mnit. in Loc. Com. p. 138. Libertatem hanc etiam D. Apost.
suo exemplo stabilit, qui in Actis aliquoties per aliquod in-
tros dies continuos iter fecit, cum tamen in V. T. Exod. 16. v.
29. expressum itineris intermittendi Sabbatho mandatum ex-
ter.

Liberta-

Libertatem hanc Anabaptistæ non libertatem pronunciant, moti dictis Col. 2. v. 16. Galat. 4. v. 10. Rom. 14. v. 6. arbitrarij, Iudæicum prorsus esse, ac plebem Christianam in Iudæismo sèveri, si astringantur Christiani ad observationem certi diei in septimana: quibus tamen, uti & reliquis diebus festis, non oneratur plebs Christi libera, dum eos non legaliter, sed liberè observamus, Chemnit. part. exam. concil. Trident. & p. dd. vide & Bulling. in præfat. sermon. dier. fest. & in c. 14. Rom. p. 108. & Zanch. vol. cit. q. 868 & seqq. ubi de diebus festis, quæst. I. longoq; intervallo in hac parte à Iudæis differimus. Non enim ut ceremoniam arctissimâ religione celebramus, quâ putemus mysterium spirituale significari: sed suscipimus, ut remedium retinendo in ecclesia ordini necessarium, &c. Calvin. lib. 2. instit. c. 8. §. 33. confer & Zuingl. oper. part. I. p. 254. Simler. in c. 20. Exod. p. 92. b. Ursin. in explicat. catechet. p. 771. non quòd non possimus servare aliùm diem, sed quia prima ecclesia in memoriam resurrectionis Christi hunc diem solennem habere cæpit, cuius exemplum sequimur. Postill. Melanchth: part. ult. p. 197. Commodissimè pertinet hûc illud Socratis lib. 5. c. 22. hilt. eccles: ἔδαμῆ τὸν νόμον ὁ δὲ πᾶσι τὰ εὐαγγέλια ὑπὸν δουλείας τοῖς τῶν κηρύγματι προσελθῶσιν ἐπέθηκεν. Ἀλλὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πάσχα ἔτις ἄλλας ἑορτὰς οἱ ἄνθρωποι ἀφ' ἧς ἀνέστη τῶν πόνων ἐν αὐτοῖς ἔλασαν καὶ χῶρας, ὡς ἐβλήθησαν, τὴν μνήμην τοῦ σωτηριώδους πάθους ἐξ' ἑβδος ἡνὸς ἐπέτελεσαν, οὐ γὰρ νόμος τῆς Διαφυλάξαι ὁ σωτὴρ ἢ οἱ Ἀπόστολοι ἡμῖν παρέγγειλαν, ἔδῃ καὶ δικὴν ἢ ἰσχυρίαν, ὡς ὁ Μωυσέως νόμος τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐμῖν τὰ εὐαγγέλια, ἧοἱ Ἀπόστολοι διηπέλασαν. Et paulò post: Σκοπὸς μὲν ἐν γένον: τοῖς Ἰουδαίοις ἔπει ἐν ἡμερῶν ἑορταστικῶν νομοθετῶν, ἀλλὰ βίον ὁρδὸν καὶ τὴν Θεοσέβειαν εἰσηγήσασθαι. Quod hic de Pascha & festis dicitur, id etiam de die Dominico observator.

Ratio autem fundamentalis huius translationis hac est: Tertium

56 *tiuum praeceptum partim est morale, stabile & perpetuum, partim
ceremoniale, mutabile ac temporale.* Biga salut. sermon. 107.
dominic. 16. post Pentecost. P. Galatin. lib. 11. c. 9. lat.
584. lit. B. Dn. Melanchth. in *ἐξήγησι* tert. praecept. Alex-
andr. Ales. p. 4. q. 7. art. 5. vide & Wigand. in expli-
cat. catechist. lib. 2. pp. 439. 443. Brent. in c. 20. Exod.
ad vers. 8. & seqq. Chytr. in c. 2. Genes. Chemnit. part.
d. exam. Concil. Trident. p. 255 Schilt. in *ἐξήγησι* Cate-
ches. minor. Luth. in thh. de Decal. th. 120. confer & Cal-
vin. in c. 2. Genes. Bullinger tom. 1. sermon. decad. 2.
serm. 4. pag. 49. b. & in praefatione serm. ecclesiast. dier.
fest. Simler. in c. 20. Exod. pag. 90. b. Zanch. p. 846. Ur-
sin. pag. 760. & seq. & passim alios: *qua duo (dua partes
Zanch. l. d.) conspicuis limitibus sciungenda sunt.* Schilt.

*Morale, quod Simler in cap. 34. Exod. p. 177. Substanti-
ale dicitur, Zanch. p. 854. Substantia mandati. pag. 855. le-
gū, praecepti, ibid. (ἡ γὰρ νόμος ἡ νόμος, h. e. secundum substantiam
lex haec naturalis est. Iunius tom. 1. in c. 2. Gen. lat. 27.) na-
turale id. est, quā Sabbathum sanctificandum praecipitur, h. e.
certum tempus deputatur cultui Dei externo &c. Bullinger.
in praefat. cit. P. Galatin. l. cit. Zanch. p. 870.*

*Ceremoniale, quod Iunio l. d. positivum dicitur, Zanch. p. cit.
accidens legis, eid. p. 870. Mosaicum, est, quā septimus dies
sanctificari iubetur, vide Galatinum l. d. lit. C. Bulling. 11.
sermon. & praefat. sermon: ecclesiast. citt. & in c. 14.
Rom. p. 102. & passim Zanch. p. 846. Ursin. p. 761. Iun.
tom. 1. in tract. de polit. Mosi observat. c. 7. lat. 1523 &
in c. 2. Gen. lat. 27. Zanch. p. d. & quā prescripti etiam illis
(Iudaicis) fuerunt certi ritus, quibus Deum diē Sabbathi colue-
runt. id. p. seq.*

*De utroq. (Moral. & Ceremonial.) vide in centur. Magd.
13. c. 4. p. 331. ex Thoma secund. 2. quaest. 122. art. 4. qua
ad*

ad horum perspicuitatem vel maximè faciunt.

57

Ratione generis, ut veteres locuti sunt, Dn. Melanchth. ad tert. præcept. in L. C. & catech. pueril. Centur. I. Magdeburg. lib. I. cap. 4. p. 127. Schilt; th. 121. Hunn. in c. 12. Matth. (*Genus enim pars moralis huius præcepti dicitur. vide Ursin. pag. 761. & p. 768. & seq.*) *Morale est & naturale. Quod enim certo tempore à civilibus operibus vacandum sit, ut tractando & audiendo verbo Dei publicè vacetur, pertinet ad omnia tempora, id. est, seu lex natura, ad omnes homines & tempora spectat.* Schilt. th. 123. *vide & Iunium tom. d. in c. 2. Gen. lat. d. & Zanch. pp. 846. 854. confer & Pezel. l. supra ad objectionem secundam cit. unde etiamnum nos in N. T. obligat. vide Chytr. in c. 2. Gen. Chemnit. part. 2. L. C. p. 145. n. 7. & c. Ursin pag 768. & seq. P. Martyr. in L. C. l. cit. n. 3. Zanch. p. 851. quem & vide pp. 854. & 855. ubi observat, neq. apud alias gentes, neq. post adventum Christi in sua Ecclesia Deum voluisse huic diei (septimo) sanctificando nos esse obstrictos, propterea quod in substantia mandati non posuerit septimum diem, sed diem quietis & c.*

Causa finales retinendi generis sunt ferè hæ: 1. Vera fidei testificatio. 2. Beneficiorum divinorum recordatio. 3. Orthodoxæ doctrinæ conservatio. 4. Unanimis Dei celebratio. 5. Dei inhabitatio. 6. Hostium propulsatio. 7. Sanctorum conservatio. 8. ad æternum Sabbathum preparatio. & c.

Pro huius partis perpetuitate finis præcepti militat, qui est publica Dei celebratio in Ecclesia, conservatioq. & usus ministerij Ecclesiastici perpetuus & c. quæ cum non sint ad certum tempus alligata, sed ad omnia Ecclesia & mundi tempora pertineant, ipsum præceptum etiam eò extendendum. vide Calvin. lib. 2. instit. c. 8. §. 32. Ursin. p. cit. Dan. lib. Eth. Christ. 2. c. 10. p. 149.

Ratione speciei Dn Melanchth. in L. C. & Catech. pueril.

H

eril.

38 eril. Centur. i. Magdeburg. l. d. Chytr. in c. 2. Genes. Hft.
in c. 12. Matth. Ceremoniale est, puta quoad ritum septimi
diei, & ad modum cessationis eâ die. Melanchthon in L. C.
Schilt. th. 120. ideôq; abrogatum. Typica namq; & Pädagogica
totius Vet. Testamenti ratio, qua tantum usq; ad tempus corre-
ctionis imposita est. Ebr. 9. v. 10. quo Salvator legem mandato-
rum in decretis sitam sanguine suo sustulit, Colof. 2. & interstii-
um macerie destruxit, Eph. 2. in N. T. exulat. vide Che-
mnit. in L. C. part. cit. p. 137. Ursin. p. 768. confer & Alex-
andr. Ales. in epit. cit. Unde Ceremoniale totum Judaïs
relinquendum est. Hemming. in enchirid. theol. clas. 2.
cap. 1. ad præcept. 3. sub finem. Ex quo & notentur hæc, que
paulò ante præmittit. Præcepta Dei sunt, inquit, duplicia: Catho-
lica & Particularia. Catholica sunt, qua omnes obligant ex
æquo, aut ad obedientiam, aut ad penam, quia ab omnibus, &
ubiq; eorum observatio requiritur. Particularia sunt, qua non
omnibus data sunt, sed vel uni genti, aut uni homini. De his tres
regula tenenda sunt. 1. Nullum præceptum ad eò particulare
est, quin aliquatenus ad omnes pertineat. 2. Quidquid externa-
narum circumstantiarum annexum est præceptis Dei particula-
ribus, ut est locus, tempus, persona, numerus, ordo &c. rescandis
est, usq; quibus ea particulariter mandata sunt, relinquendum.
3. Quicquid est Fidei, vel Charitatis reliquum, id totum nobis ap-
plicandum est. Hæc tenus & id præter ille. Sequitur accommoda-
tio ex eo. Præceptum tertium est quidem particulare; particulariter
quippe datum est ludæis, sed aliquatenus tamen ad nos pertinet.
Aliquotenus inquam, quia cum tria sint in veteri Sabbatho,
1. Ceremoniale. 2. Fidei, qualis est beneficiorum Dei commemo-
ratio, gratiarum actio, Dei celebratio, &c. 3. Charitatis, qualis
est operarum facta Sabbatho remissio: priori lieto, posteriora bina
amplectimur. vide eund.

Partis Ceremonialis circumstantiam temporariam hæc de-
monstrant,

monstrant. Sabbathum septimi diei à Deo in legis promulgatione destinatum erat. observationi cultus Mosaiici, ac datum Iuda-
is in Sacramentum, hoc est, typum sanctificationis Ecclesia per
Messiam venturum, qui est verum Sabbathi complementum, ut
patet ex Exo. 31. v. 13. Ezech. 20. vv. 12. 20. E. una cum ca-
eteris ceremonijs ac typis adventu Messia hac pars impleta ab-
rogata est. vide Cal. in inst. lib. & c. cit. §. 31. Ursin. Dã. ll. dd.

Porro & abrogata Ceremonialia (taxationem se-
ptimi diei abrogatam esse, loquuntur Scholastici) sic proba-
mus: Ier. 17. v. 21. hac dicit Dominus: Custodite animas vestras,
& nolite portare pondera in die Sabbathi, nec inferatis per portas
Jerusalem &c. Salvator a. Iohan. 5. v. 8. grabatum agroto iam
restituto tollere præcipit, & factum suum, ut & mandatum con-
tra Iudæos defendit vv. seqq. ratio ex Matth. 12. v. 8. est ma-
nifesta, ubi Filium hominis (h. e. hominem) ait κύριος τῆς σabbά-
της, hoc est, autorem & censorem, cui Sabbathum servire & bo-
no esse debeat: Aret. quiq. potestatem habeat in eius præcepto
dispensandi. Osiand. Hunnius in l. cit. taceo quòd presentia
Christi abrogatum sit hoc legale Sabbathi, vide Chemnit. in L.
p. 140. Eleganter utramq. Simler. in cap. 20. Exod. p. 92.
complectitur his: Quod dies una cultui divino consecretur, ex
lege natura est, quod autem hac sit septima, non octava, vel deci-
ma, est juris divini sed. ceremonialis, in primis lege Chemnit. in
exam. Concil. Trid. part. d. p. 255. Sed de his etiam supra.

In specie autem Sabbathi in diem Dominicum (sic autem
vocatur, cum quia Dominus noster Iesus Christus eà die ex mor-
te revixit, tum quia hac dies à Christianis soli Domino Deo no-
stro, seu sanctis tantummodò operibus, qua immediatè Domino
Deo nostro serviunt, tribuenda est. Chytr. in c. 1. Apocal. ad
verf. 10. ex August. serm. 251. vide & Chemnit. in L. p. 138.
Zanch. vol. 101 cit. p. 871. Bulling. in præfat. serm. diei.
fest.) translationis causa non est mandatum Dei. Non enim

60. *hac observatio autoritate Evangelij mandata est, sed publico Ecclesia consensu recepta. Brent. in c. 23. Levit. p. 110. b. & sponte consuetudineq. quadam pervenit ab Apostolis ad posteros Bullinger. in præfat. serm. diei fest. Non n. legimus vel in Evangelio vel Apostolorum literis alicubi disertè esse præceptam, sed tantum celebratam diem Dominicam, &c. id. ibid. vide & Chemnit. in part. d. exam. Concil. Trident. p. 250. quanquam Iustin. Martyr. Apol. 2. pro Christian. ad Anton. Imperat. celebritatem diei dominicæ Apostolos à Christo accepisse tradit, dum ab Apostolis, ut ex August. paulò post videbimus, instituta sit. confer Synod. Agathens. can. 47. ex sext. Synod. general. can. 8. Translatio autem facta est*

I. *Ut extaret memoria Dominica resurrectionis, in qua perfecta est nostra redemptio, sicut in Sabbatho V. T. perfecta est mundi fabrica. vid. Euseb. lib. 5. c. 27. Hugon. in c. 1. Apocal. & in Psalm. 119. Gregor. lib. 1. moral. c. 6. lit. L. Andr. archiepiscop. Cæsar. in comment. in Apocalypf. cap. 2. p. 6. Luther. tom. 4. Jen. edit. dict. p. 544. b. Alexand. Ales. part. 4. q. 1. art. 5. Wigand. in explicat. Catechist. lib. 2. p. 439. Chemnit. in L. C. p. 138. & in exam. Concil. Trident. part. d. p. 256. Hunn. in c. 12. Matth. Rung. disput. Catechet. 4. th. 8. Calvin. lib. instit. &c. citr. §. 34. vide eund. in c. 16. epist. 1. Corinth. ad vers. 2. Petr. Martyr. L. C. cl. & l. dd. n. 3 & inc. 2. Gen. Bulling. in c. 12. Matth. & in tom. serm. cit. decad. & sermon. citr. & in præfat. sermon. diei fest. Aret. in loc. p. 171. Bucer. de regn. Christi lib. 1. c. 11. Hyper. in c. 7. Ebr. p. 327. Jun. tom. d. in c. 2. Gen. Zanch. vol. cit. pp. 846. 871. Stapleton. in prompt. moral. dominic. 16. post Pentecost. text. 4. p. 365. Egregiè hac explicat. August. Serm. 251. his: Dominicum ergo diem Apostoli & Apostolici viri idè religiofa solennitate habendum sanxerunt, quia in eodem Redemptor noster à*

mor.

mortuus resurrexit, quia, ideo Dominicus appellatur, ut in eo à terrenis operibus vel mundi illecebris abstinentes, tantum divini cultibus serviamus, dantes sc: diei huic honorem & reverentiam, propter spem resurrectionis nostrae, quam habemus in illa. Nam sicut ipse Dominus Iesus Christus & Salvator resurrexit à mortuis, ita & nos resurrecturos in novissimo die speramus. Apparet autem hunc etiam in scripturis sanctis esse solennem. Ipse enim est primus dies seculi, in ipso formata sunt elementa mundi, in ipso creati sunt Angeli, in ipso quoque à mortuis resurrexit CHRISTUS, in ipso de caelis Spiritus Sanctus super Apostolos descendit, Manna in eodem in eremo primum de caelo datum est. His enim speciebus ac talibus indicijs Dominica dies extat insignis. Ac ideo sancti doctores Ecclesiae decreverunt omnem gloriam Iudaici Sabbathismi in illam transferre, ut, quod ipsi in figura, nos celebraremus in veritate: Quia tunc erit requies nostra vera, quando resurrectio fuerit perpetrata, & remanebit ratio in anima & corpore simul perfecta, &c. haecenus Augustinus. Damascenus lib. & c. c.itt. εορτάζομεν τὴν πλείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατὰ πνευσιν. Φημι δὴ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, ἐν ἣ ἡμεῖς ὀ κύριε, ὁ Ἰησοῦς, ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ σωτὴρ, εἰς τὴν ἐπιγγελημένην τοῖς πνευματικῶς παθεῖν λαλεῖν κληροχίαν εἰσῆλθεν. &c.

2. Ut extaret memoria educationis vincitorum è lacu, qua successit educationi Israelitarum ex Aegypto, ut patet ex Jer. 16. vv. 14. 15. (cuius memoria adiuncta fuit Sabbatho Deut. 5. v. 15. ut otium illud externum, quod Sabbatho agebant, & sic & Sabbathum ipsum, ipsis esset monumentum, quod forti manu Dei ex servitute Aegyptiacá liberati essent. Rung. disp. 4. Catech. th. 10. Zanch. p. 250.) & à Christo in resurrectione completus est. vide Chemnit in L. p. 138 Stapleton. in prompt. moral. l. cit. p. 368. Verum, quod hic addit, praecipi nobis die dominica sacrificio (Missa) interesse, quod in commemoratione mortis do-

H 3.

minica

62 *minica offertur Deo, inane & falsum est. Missa enim (ut aperte ipse Bellarmin. libr. 2. de Missa c. 7. fateatur huius; Quod dicit Kemnitius in scripturis sacrificium hoc missa non reperiri, quis negat? Neque enim nos ad scripturam, sed traditionem conscriptam Apostolorum referimus hanc constitutionem) non habet basin in SS. Frustra autem colitur Deus mandatis hominum, qui nos custodire & facere ea tantum, qua ille precipit, iubet. Deut. c. 4. v. 2. c. 5. v. 32. neque quidquam addere ad verbum, quod nobis loquitur, aut ex eo detrabere nos cupit, Deut. 4. v. 2. confer Proverb. 30. v. 6.*

3. *Ut extaret memoria missionis spiritus sancti, Hugo in pl. 119.*

4. *Ut ecclesia N.T. & Christianorum ab ecclesia V. T. & Iudeorum distingueretur, neque illi de nobis q. Iudaizantibus gloriari possent, Aret. l. supra cit. Bulling. tom. 1. serm. decad. & serm. citt. p. 49. b. & in praefat. serm. dier. fest. & in comment. in Matth. libr. 5. p. 118. & in c. 14. Rom. p. 108. Liberavit enim nos Christus a Ceremonialibus Moysis. vide Wigand. l. paulo ante cit. & p. 443. Bucer. de regno Christi lib. 1. c. 11. Hyper. l. d.*

5. *Ut ab ethnicis ecclesia seiungeretur, qui nonum diem sacrum habent; & à Turcis, qui in contumeliam Iesu die Veneris, in quo Deus crucifixus est, feriuntur. Chemnit. in L. C. part. d. p. 138. Pertinet huc regula 29. quam sancta Synodus Laodicensis inter alias tradit: Non oportet Christianos Iudaizare, & in Sabbato vacare, sed operari eos in eadem die, dominicam diem proponendo eidem diei. Si hoc eis placet, vacent tanquam Christiani. Quod si inventi fuerint Iudaizare, anathema sit, vitant. centur. 4. Magd. c. 9. p. 336.*

Translationis autem Sabbati non, ut Sozomenus eccles. hist. lib. 1. c. 8. refert, Constantinus Magnus autor est, qui ad memoriam resurrectionis Domini diem instituit dominicam,

que

63
qua à gentibus dies Solis appellata fuit, ab Ebrais autem prima Sabbati: renovavit enim ille verius Apostolicam consuetudinem, quam de novo illam diem otio sacro dedicavit. Huius exemplum postea Theodosius, Valentinianus, Arcadius, Leo, & Antoninus secuti sunt: à quibus severissime prohibitum est pœnis exhibere hoc die spectacula, aut voluptatibus dare operam, ut videre est ex eorum legibus, qua extant in Codice. vide qua supra de his diximus.

Transulerunt ergo Sabbathum ipsi Apostoli, qui, cum scirent Sabbathum inter à $\alpha\beta\gamma\delta$ referendum ex Spiritus Sancti institutione, initio quidem in primitiva ecclesia ex libera observatione legale illud dierum discrimen aliquantisper retinuerunt, & sæpe in Sabbato convenerunt & docuerunt; sed cum Iudaei urgerent necessitatem, & statuerent non posse alio die fieri sanctificationem tertij præcepti, quam die Sabbati, ita ut, qui eum non observarent, peccarent ad mortem, Apostoli & Christiani, ut non tantum voce, sed & factò ostenderent libertatem Christianam, conventus suos in aliam diem transulerunt, ne Iudaorum opinionem de Sabbati necessitate confirmare viderentur. Polycarp. Lyser, & ut ex act. 20. v. 7. & I. Corinth. 16. v. 2. pater, $\mu\epsilon\tau\alpha\ \alpha\beta\beta\acute{\alpha}\tau\omega\nu$, utpote in qua Christus resurrexit, sumpserunt, Chemnit. in L. p. 138. Aret. in c. act. & v. cit. Zanch. vol. cit. p. 871. $\mu\epsilon\tau\alpha\ \alpha\beta\beta\acute{\alpha}\tau\omega\nu$, h. e. una Sabbatorum, est prima dies post Sabbathum, ut à Matth. c. 28. v. 1. expressè nominatur, sive prima dies septimana, qua prior Sabbato succedebat, Rupert. in c. 20. Ioh. ad. v. 1. quæq; alias dicitur $\eta\mu\epsilon\rho\ \kappa\omega\epsilon\ \alpha\chi\eta$, h. e. dies dominica, ex Apocal. c. 1. v. 10. propter Domini nostri IESU Christi resurrectionem, Bed. ad c. 24. Luc. & c. 20. Ioh. Unus enim in SS. quandoq; pro primo ponitur, ut Genes. 1. v. 5. Ebraei enim cardinales pro ordinalibus accipiunt. Aret. ad c. 24. Luc. vide & Martyr. L. C. cl. & l. dd. n. 4. Bulling. in c. 12. Matth.

Nota

Non autem hac opinione hanc primam Sabbati sumpserunt Apostoli, ac si ea Christi resurrectione sanctificata sub necessitate salutis à nobis sit observanda, sicut Deus in creatione Sabbathum sanctificavit, ut anima, qua id non sanctificaret, morte moreretur: non enim idcirco Christus resurrexit altero die post sabbatum, ut consecraret eum diem in externum & politicum festum, &c. Brent. in c. 23. Levit. confer Bulling. in c. 12. Matth. aliudq; D. Apost. Galat. 4. v. 10. &c. Col. 2. v. 16. docet, sed sumpserunt ideo eandem, quòd in ea Christus, qui sua resurrectione absolutam abrogationem omnium umbrarum legis, inter quas est Sabbathum, Coll. cit fecit, resurrexit. vide Chemnit in L. p. 138. Bulling. l. d. Jun tom. I. in c. 2. Genes. lat. 27. ait ipsius Christi observatione atq; instituto successisse diem dominicam Sabbatho: quia Christus & ipso die resurrectionis, & octavo quoq; die usq; dum in caelos ascendit, apparuerit discipulis, inq; conventum eorum venerit. vide & tom. eod. in tractat. de polit. Moys. observat. c. 7. lat. 1523. Athanas. in lib. de interpret. psalm. de die dominico ait: Olim priscis hominibus in summo precio sabbatum fuit, quam quidem solennitatem Dominus in diem dominicum transtulit.

Tempus translationis huius, quo Christiani se à Iudaeis disjunxerint, & diem dominicum feriari ceperint, non est memoria proditum, centur. I. Magd. lib. 2. c. 6. p. 503.

Sed de diei dominica observatione plura si expectas, Cyrill. lib. 12. in Ioh. c. 58. Augustin. ad Casulan. epist. 86. & ad Ianuar. epist. 119. c. 13. vide. quibus & adde Chrysoft. serm. 5. de resurrect. qui hanc diem in prisca Ecclesia scribit olim vocatum esse tribus nominibus, 1. diem dominicum: quia eo die, qui solennis erat. memoria resurrectionis Christi, attendebatur ad verbum & cultum ipsius. 2. diem panis: quia administrabatur caena Domini. 3. diem lucis: quia baptismi, quem

quem veteres Φωσφορὸν appellarunt, administratio in eo ob- 65
servabatur.

Significat autem nostra dies dominica, quae est perpetua re-
surrectionis dominica memoria, ut cum Christo in novitate vi-
ta resurgamus, Stapleton. in prompt. moral. dominic. 16.
post Pentecost. text. 4. p. 635. quod sic docet Apostolus
Rom. 6. v. 4. Consepulsi sumus cum Christo per baptismum
in morte, ut quomodo Christus resurrexit à mortuis, per gloriam
patris, ita & nos in novitate vita ambulemus.

Contradicimus hic articulatè

I IUDÆIS,

I. Quòd Sabbathum observabant in vetustate litera, non in
novitate spiritus: non intelligentes, quò illa observatio referre-
tur, quid ve significaret, & sic dies & annos, ut loquitur Apost.
observabant. Stapleton. l. d. Errorem hunc Iudaeorum taxat
August. contr. Adimant. c. 16. Iudaei, inquit, serviliter ob-
servabant Sabbathum, non intelligentes ad quam rerum significa-
tionem & pronunciationem pertineret. Hoc in eis culpatur. Apo-
stolus (Galat. 4. v. 10.) dicens: Dies observatis & menses & an-
nos, & tempora: & in omnibus alijs culpatur, qui servantur crea-
tura potius, quam creatori. Nam nos quoq; & dominicam di-
em, & Pascha solenniter celebramus, & quaslibet alias Christi-
anas dierum festivitates: sed quia intelligimus, quò pertinerent,
non tempora observamus, sed quae illis significantur temporibus.

2. Quòd ab opere servili in Sabbato non ex amore Justitia,
sed ex timore poena, h. e. non liberaliter, sed serviliter abstine-
bant. Stapleton. ibid. p. 366.

II. SCHOLASTICIS, qui Sabbathum non tam
abrogatum, quam translatum, nosq; in N. T. ad primam, quae
Dominica vocatur, diem, eadem religione tertij praecepti teneri,
quae Iudaei ad septimam fuerunt obligati, disputant, & c. contra
Apost. Gal. 4. v. 10. Colofs. 2. v. 16. militantes. vide Che-
mit.

66 mmit. in L. p. 136. unde & ortum est hoc decretale extr. de
ferijs c. i. Omnes dies Dominicos à vespera in vesperam cum
omni veneratione decernimus observari, & ab omni illicito ope-
re abstinere.

III. EBIONITIS, qui teste Niceph. libr. 3. hist.
eccles. c. 13. Sabbatum aliorumq. Judæorum observationem
omnem receperunt, & nihilominus nobiscum dominicos dies ad
Christi resurrectionis memoriam coluerunt.

IV. CAROLSTADIO, qui nullum festum præ-
ter Sabbatum colendum esse censuit.

V. LUCÆ STERNBERGERO Antitrinitario, qui
dominico die dixit esse operandum, Sabbato verò feriandum,
quòd Sabbati dies expresse jussus sit coli, in S. S. de dominico ve-
rò die nihil prescribatur aut constituatur.

VI. SABBATARIIS, qui Sabbatum Judæorum
more observarunt: diem verò dominicam aspernati fuerunt.

vide Pelarg. in Damascen. lib. & c. c. i. t. t.

p. 235. b.

FINIS.

ἡ δὲ θεῶν ἡ δὲ ἁ γὰρ ὁ δὲ αἰ

ΤΑ ΑΡΘΟΥ.

P Ag. 1. lin. 6. lege occuparentur. p. 2. l. 7. post εἰσὶ pone κόμματα. ibid.
lin. 8. lege οἱ. p. 4. l. penult. l. ἰμνωποιά. p. 7. lin. 20. lege veteribus.
ibid. lin. 27. pp. citt. lin. ead. ἔρτοδ. lin. 28. ἐπὶ. p. 8. lin. 9. αὐτῆ. p. 12.
lin. 24. quo. p. 16. lin. penult. abstinendum. p. 22. lin. 27. **ΒΑΡΧΑ**
ΣΕΚΕΣΣΟΚΕΣΣ p. 24. lin. penult. post proponit pone punctum. p. 28.
lin. 18. vox ἄδραξι tintinnabulo crepisc. linn. 29. 30. κροῦνδεν. π. p.
33. lin. 26. necessitas. p. 36. lin. 27. Catechet. p. 41. lin. 7. Π. Βαλλε. p. 44.
lin. 14. Osiander in ἐξηγήσει. p. 51. lin. 28. Deuteronomium. ibid. lin.
ult. post eo pone punctum. p. 55. lin. 27. ἢ οἱ. p. 61. lin. 5. sicut. p. 64. l.
28. hunc.

Quæ aliàs distinctiones pro distinctionibus, minusculæ pro maiusculis, & contrà: n quandoq; pro u posita sunt, quæq; literæ quandoque inversæ, &c. Candidus Lector nullo labore corriget:

Quem valere multum iubemus.

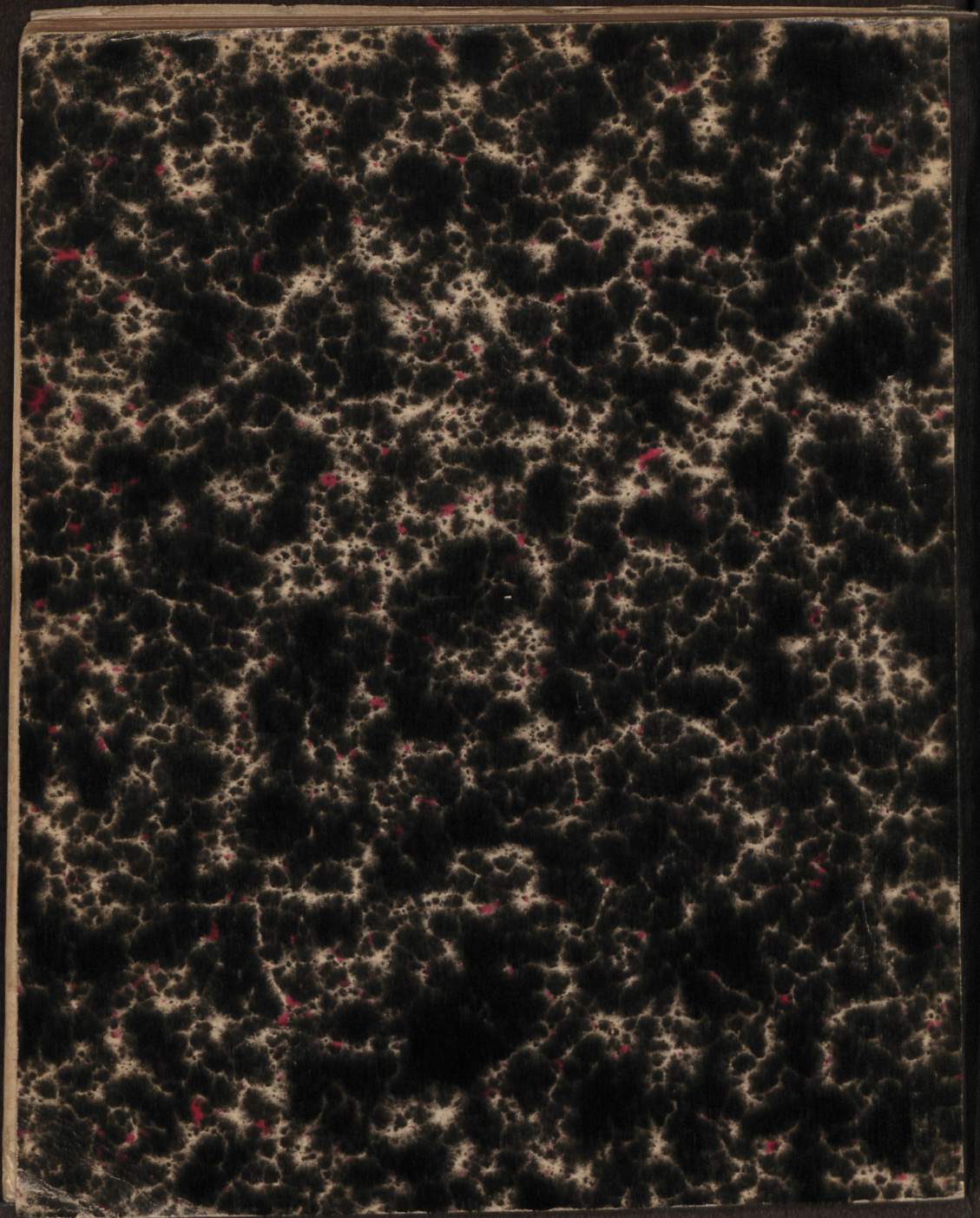
TAVLON

P. 1. In die occupacione...
 P. 2. In die occupacione...
 P. 3. In die occupacione...
 P. 4. In die occupacione...
 P. 5. In die occupacione...
 P. 6. In die occupacione...
 P. 7. In die occupacione...
 P. 8. In die occupacione...
 P. 9. In die occupacione...
 P. 10. In die occupacione...

Que illis distinctiones pro distinctionibus...
 in iudicialibus & contrariis...
 re corrigenda

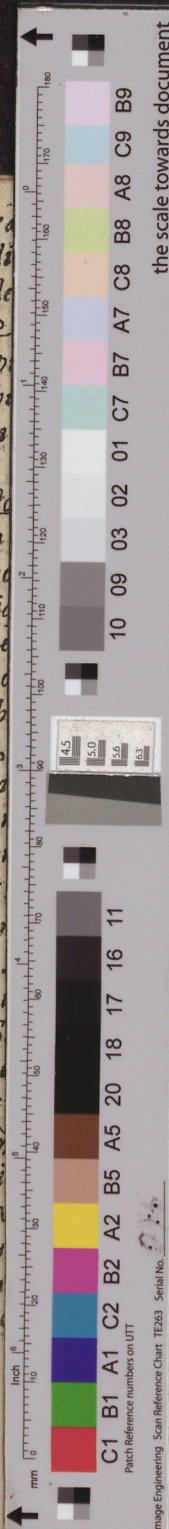
Quem videri vult in iudicio

qua à gentibus dies Solis appellata fuit, ab Ebraei
Sabbati: renovavit enim ille verius Apostoli
nem, quàm de novo illam diem otio sacro de
exemplum postea Theodosius, Valentinianus, &
Antoninus secuti sunt. à quibus severissimè po-
nis exhibere hoc die spectacula, aut voluptatibus
ut videre est ex eorum legibus, qua extant in
qua supra de his diximus.

Transulerunt ergò Sabbathum ipsi Apostoli
rent Sabbathum inter à Νά Πογα referendum
Et institutione, initio quidem in primitiva et
observatione legale illud dierum discrimen alie-
erunt. & sæpè in Sabbatho convenerunt & docue-
dai urgerent necessitatem, & statuerent non po-
sanctificationem tercij præcepti, quam die Sab-
eum non observarent, peccarent ad mortem, &
siani, ut non tantum voce, sed & factò osten-
Christianam, conventus suos in aliam diem, et
Ludaorum opinionem de Sabbathi necessitate con-
tur. Polycarp. Lyser. & ut ex act. 20. v.
16. v. 2. pater, $\mu\iota\alpha\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\beta\acute{\alpha}\tau\omega\nu$, utpote in
surrexit, sumpserunt, Chemnit. in L. p. 138.
& v. cit. Zanch. vol. cit. p. 871. $\mu\iota\alpha\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\beta\acute{\alpha}\tau\omega\nu$
h. e. una Sabbatorum, est prima dies post S.
Matth. c. 28. v. 1. expressè nominatur, sive
mana, qua prior Sabbatho succedebat, Ruper-
ad v. 1. quæq; alias dicitur $\eta\ \mu\epsilon\gamma\alpha\lambda\eta\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\beta\acute{\alpha}\tau\omega\nu$
nica, ex Apocal. c. 1. v. 10. propter Domi-
Christi resurrectionem, Bed. ad c. 24. L.
Unus enim in SS. quandoq; pro primo ponitur
v. 5. Ebraei enim cardinales pro ordinalibus a-
c. 24. Luc. vide & Martyr. L. C. cl. & l.
in c. 12. Matth.

the scale towards document

Image Engineering Scan Reference Chart TE263 Serial No.

Patch reference numbers on UTT

C1 B1 A1 C2 B2 A2 C3 B3 A3 C4 B4 A4 C5 B5 A5 C6 B6 A6 C7 B7 A7 C8 B8 A8 C9 B9

10

the scale towards document